

ויכוח שעבר בין ר' משה אלשיך, ר' משה נאג'ארה, ר' יצחק ן' ארתה ור' יוסף קארו לבין ר' משה מטרנאני (מבי"ט) בעניין יצחק אמיגו

יעקב שמואל שפיגל

שו"ת ר' משה ב"ר יוסף טראני (מבי"ט) נדפס לראשונה בויניציאה, שנת שפ"ט, כחמישים שנה לאחר פטירת המבי"ט. בניו ר' שלמה ור' יוסף (הנודע בשם מהרי"ט), יזמו את הדפסתו וגם כתבו הקדמה לספר. בין התשובות שנדפסו נמצאות תשובות המלמדות אותנו על ויכוחים שעברו בין מרן ר' יוסף קארו ותלמידיו לבין המבי"ט. אף שהספר נדפס לאחר מותו של המבי"ט, השאירו בניו בתוכם גם את דברי הפולמוס שעברו בין אביהם לבין מרן ושאר חכמי צפת, ולא ראו לנכון להשמיטם. המעיין בהקדמת ר' שלמה יראה בבירור כי הוא רמז על כך בדבריו¹. אפשר שיש לתלות זאת בעובדה שהמבי"ט בעצמו סידר והתקין את ספרו לדפוס, ואף הוסיף מפתח לספר², ולכן מובן שר' שלמה לא עבר על רצון אביו, ולא עלה בדעתו להשמיט תשובות שאביו נתן להם מקום בספרו.

א. השמטה בעניין הדיון הקשור ליצחק אמיגו

אף שכתבנו שהמבי"ט לא השמיט את דברי הפולמוס מספרו, בכל זאת יש מקרים שניתן לראות שיש בדבריו השמטות מסוגים שונים. לאמור, פעמים הרבה הוא לא הביא את דברי מתנגדיו כפי שהם, אלא בהשיבו על דברי מתנגדיו נהג לצטט בתחילה את דבריהם ולאחר מכן כתב את דבריו. נמצא כי דברי מתנגדיו אינם לפנינו בשלימותם, אלא נמצאים לפנינו רק אותם הדברים שהמבי"ט מצא לנכון לצטט מהם ולשלבם בדבריו תשובתו³. עם זאת אנו יכולים ללמוד מהתשובות הללו שבהן הביא המבי"ט מדברי מתנגדיו, שדברים אלו עמדו בוויכוח בין חכמי הדור. התשובה בחלק ב' סי' ריג, העוסקת בעניינו של יצחק אמיגו⁴, שייכת לשאלות שעמדו בוויכוח בין חכמי הדור. אנו למדים על כך רק מתשובותיו של המבי"ט, וברור לנו מהאמור בתשובות, שאין בידינו פרטים מלאים על הויכוח. נבהיר את דברינו.

1. עמד על כך מ' בניהו במבואו לד"צ של שו"ת המבי"ט דפוס ראשון, הוצאת יד הרב נסים, ירושלים, תש"נ, דף מט ע"א והערה 4. 2. לשון המפתח מורה שהמבי"ט עצמו סידרו, הואיל והלשון הוא של מדבר בערו, היינו גוף ראשון, וכמו שהראה בניהו במבואו הנזכר בהערה הקודמת, דף נ ע"א, הערה 13. 3. בניהו במבואו הנזכר, דף נג ע"א וע"ב. 4. בניהו, יוסף בחירי, ירושלים, תשנ"א, עמ' פו הערה 445, כתב שאולי אפשר לזהותו עם הר"ר יצחק אמיגו המנגן, הנזכר בספר החזיונות לר' חיים ויטאל, מהד' אשכנזי, ירושלים, תשי"ד, עמ' סג. אף בניהו יודע שכינוי משפחה בשם אמיגו מצוי באותה העת, ולכן הציע זאת כאפשרות בלבד. הרי כמה מקורות שבהם נזכר אמיגו. כגון: בשו"ת המבי"ט (ח"ב סי' קלח, ועוד) מוזכר החכם יוסף אמיגו, והוא מוזכר בספרי חכמי

בח"ב סי' ר נשאל המבי"ט על סכסוך בין ראובן לשמעון בדבר קניית צמר, והוא השיב שהדין עם הקונה או עם שלוcho. בסי' ריג אנו קוראים⁵:

שאלה על דבר מה שחייבו חכמי הבית דין יצ"ו את כו' יצחק אמיגו שיחזור שקי הצמר למי שמכרה, קודם כתבתי אני סי' תקפ"ו⁶ פ"ד⁷ שלא היה חייב להחזיר מן הטעמים שכתבתי בפ"ד, ושני חכמים מן הב"ד חזרו ועשו סניגרון לדבריהם אחר שראו הפסק, ונתחפשו⁸ לסתור הראיות, וכתבו קודם כי מהכח המסור להם מהרבנים נר"ו ומהקהלות יצ"ו מוטל עליו לקיים גזרתם, ועל הרבנים נר"ו להחזיק למנוחה לעובר על נידוי שגזרו דלא ציית דינא ככתוב וחתום מידם, כי הוא כעובר על נידוי שלהם כי שלוחיהם הם, ע"כ.

ואני אומר כי הכח המסור להם מאת הרבנים נר"ו והקהלות יצ"ו אינם יכולים להתחזק בו ולגזור נידוי כי אם אחר שידונו הם על הדין ועל האמת, כי לא נתנו להם כח במה שיעלה על דעתם כמו שעשו מקודם כשגזרו עליו מבלי ראייה כלל, ואח"כ שראו פסק שלי הוא שדחו דחיות כקש והביאו ראיות למה שגזרו קודם, ועתה שנראה להם שיש להם כח מראיותם ובזה יהיה להם כח מהרבנים נר"ו כתבו נבא יחדו למשפט.

נמצא כי לאחר פסק דינו של המבי"ט קמו עוררין על פסק זה, ולדעתם יש לחייב את השליח הוא יצחק אמיגו. המבי"ט מציין כי שני חכמים שאת שמותיהם אין הוא מזכיר, לא די שפסקו בניגוד לדעתו, אלא הוסיפו ואמרו שאם יצחק אמיגו לא ישמע להם, יש לנדותו על יסוד הכח שיש להם מהרבנים ומהקהילות.

אין המבי"ט כותב מי הם שני החכמים הללו, וגם את דבריהם אין אנו יודעים. ברם על פי מה שכתבתי לעיל, דרכו של המבי"ט לצטט את דברי המשיגים עליו ולהשיב עליהם. לכן סי' ריג בנוי בצורה של ציטוט מדברי המשיגים ותשובה של המבי"ט על כך. לאמור המבי"ט כותב: 'וכתבו', 'ועוד כתבו', ולאחר מכן הוא מצטט את דבריהם. לאחר הציטוט הוא כותב: 'ואני אומר', ומשיב על דבריהם.

בהמשך סי' ריג כתב המבי"ט: "גם הגדול מן השלשה הכי נכבד של בית דין לא נראה לו לחתום עמהם במה שכתבו על הפסק שלי, וכתב הוא בפני עצמו מה שנראה לו". לאמור, המבי"ט מתוכח כאן עם פוסק שלישי שאף הוא סבור כדעתם של השניים, ואף כאן אין אנו יודעים מי הוא חכם זה "הכי נכבד". גם לגביו אין אנו יודעים מה כתב אותו חכם, מלבד ציטוטים שכתב המבי"ט מדברי אותו חכם.

הדור. יצחק אמיגו נזכר בשנת שפ"ג בשו"ת תורת חיים למהרש"ש, ח"ד סי' לו, ושם נזכר קרובו שמואל אמיגו. כמו כן מעט מאוחר יותר נמצא בירושלים הרב אברהם אמיגו. אם נוסיף מקורות אלו את תארו 'המנגן' הנמצא בספר החזיונות, שלא מצאנוהו ביצחק אמיגו רידן, הרי שהאפשרות שמדובר באותו אדם הולכת ומתרחקת. 5. אני מעתיק משו"ת מבי"ט, מהר" זכרון אהרן בההדרת ר"ד אביטן, ירושלים, תשע"ה, דף רצו ע"ב. 6. הכוונה היא לסי' ר לעיל כמו שכתב המהדיר. סימן התשובה המצויין כאן הוא לפי עריכת הספר במקור, אלא שלא כל תשובותיו של המבי"ט נדפסו, ולכן יש אי התאמה בסימנים. עמד על כך בניהו במבואו הנזכר (לעיל הערה 1), עמ' נ-נג. וראה בדף נח ע"א, ששם התייחס לתשובה כאן (סי' ריג). 7. פסק דין. 8. וחיפשו.

והנה לאחר שהמבי"ט סיים את תשובתו וחתם את שמו, נמצאת בתשובה ריג תוספת: "חזר החכם וכתב". לאמור, אותו חכם ענה על תשובת המבי"ט שלפנינו (סי' ריג), והמבי"ט חזר ועונה לו על דבריו, ואף קטע זה מסתיים בחתימת המבי"ט. לשון אחר, בסימן ריג נמצאות שתי תשובות של המבי"ט. בתשובה הראשונה השיב המבי"ט לשלושת החכמים, כאשר בחלק הראשון של תשובה זו הוא משיב לשניים מהם, ובחלקה השני של אותה תשובה הוא משיב לחכם השלישי. בתשובה השנייה השיב המבי"ט רק לחכם השלישי "הכי נכבד". תשובה זו של המבי"ט נכתבה לאחר שהחכם השלישי ענה לדברי המבי"ט הנמצאים בתשובה הראשונה שבסימן ריג. אין בספרו של המבי"ט התייחסות נוספת לעניין זה, ולפיכך אין אנו יודעים מי הם שלושת החכמים הללו, וכאמור אין לפנינו את דבריהם במלואם.

ב. תשובה בכתב יד מגלה לנו פרטים נוספים ואת סדר האירועים

אכן, דברים שעלומים מאתנו בספרו של המבי"ט נגלים לנו ממקום אחר, מתשובה הנמצאת בכתב היד של הקהילה היהודית במנטובה, שנעמוד על תיאורה לקמן בסעיף ח. בכתב יד זה נגלה לנו מי הם החכמים שהשתתפו בוויכוח עם המבי"ט, מה היו טענותיהם, ועוד פרטים הקשורים לעניין זה. ברור לנו שהאמור בכתב היד קשור לאותו ויכוח. הן משום שמוזכר בו יצחק אמיגו, שאינו מוזכר בשום מקור אחר בענין הנדון כאן מלבד בתשובתו של המבי"ט בסי' ריג, והן משום תוכן הדברים בכתב היד. אין צורך להאריך בזה, והדברים ברורים לכל מעיין. על יסוד כתב היד נסדר את השתלשלות האירועים.

המקרה עצמו מתואר בשתי התשובות של המבי"ט שהזכרנו לעיל, ואין טעם לחזור על כך. יצחק אמיגו שהיה השליח של הקונה, המשיך למכור צמר גם לאחר שהקונה נפטר. לטענת המוכר צמר זה לא נקנה לקונה, ולכן יצחק אמיגו נתבע לדין על ידי מוכר הצמר. ר"מ אלשיך ור"מ נאג'ארה גזרו את דינו של יצחק אמיגו לחובה, ופסק דינם לא הגיע לדינו⁹. אבל המבי"ט פסק אחרת וזיכה את יצחק אמיגו. המבי"ט כתב את דבריו בתשובתו הראשונה היא התשובה בסי' ר, ואין בה רמז כי היו דיינים שסברו אחרת. על פסק דין זה של המבי"ט השיגו שני החכמים הללו¹⁰. גם ר' יצחק נ' ארחה השיג על דבריו, אלא שדבריו נכתבו כתשובה בפני עצמה. גם תשובות אלו אינן נמצאות בדינו. המבי"ט השיב על דברי שלושת החכמים הללו והיא התשובה בסי' ריג. כאמור לעיל, תשובה זו מורכבת משתי תשובות, ועל כל תשובה נמצאת חתימה של המבי"ט. התשובה הראשונה נחלקת לשניים. בחלק הראשון יש

9. כך עולה מדבריהם בתשובה שלפנינו: "אחרי כתבנו... נגד הפסק דין... על גזר דינו". מכאן עולה בבירור כי בתחילה היה רק גזר דין, ואחרי שהמבי"ט פסק אחרת, הם כתבו פסק דין מנומק. כך כתב גם במפורש המבי"ט בפתיחתו לסי' ריג: "כמו שעשו מקודם כשגזרו עליו (כלומר על יצחק אמיגו. יש"ש) מבלי ראייה כלל, ואח"כ שראו פסק שלי הוא שדחו דחיות בקש והביאו ראיות למה שגזרו קודם". 10. בניהו, יוסף בחירי (לעיל הערה 4), עמ' פו, שלא ראה את כתב היד שלפנינו, היה סבור כי שני חברי בית הדין הם ר"י קארו ור"י די קוריאלי.

תשובה לשני החכמים, ובחלקה השני יש תשובה לר"י ן' ארחא. התשובה השנייה הנמצאת בסימן זה מופנית כולה לר"י ן' ארחא כמו שיוסבר בהמשך דברינו. גם על תשובה זו של המבי"ט, היינו התשובה הראשונה בסי' ריג, השיבו שלושת החכמים ובאותה דרך שבה נכתבה תשובתם הראשונה. לאמור, תשובה אחת השיבו ר"מ אלשיך ור"מ נאג'ארה. תשובה שנייה העומדת בפני עצמה היא תשובתו של ר' יצחק ן' ארחא. כתב היד שלפנינו מכיל את התשובות הללו שלא ידענום עד הנה. יתר על כן. בצד התשובות המתפרסמות כאן יש הערות גליון שיש בהן תשובה על השגותיהם. המעיר הוא המבי"ט עצמו, כפי שיוכח לקמן בסעיף ח. והנה דברי החכמים הללו ודברי תשובתו של המבי"ט הכתובים בגליון, לא הובאו כלל בספר שו"ת המבי"ט, ואנו למדים עליהם רק מכתב היד שלפנינו. שונה הדבר ביחס לתשובת ר"י ן' ארחא הנמצאת בכתב היד שלפנינו. מתברר כי התשובה השנייה שנדפסה בסי' ריג, הפותחת: "חזר החכם וכתב" היא למעשה תשובה על דברי ר' יצחק ן' ארחא הנמצאים לפנינו בכתב היד. המבי"ט כדרכו מצטט מדברי המשיג וזו כוונתו "חזר החכם והשיב", ולאחר מכן משיב עליהם. אנו רואים מכתב היד שחכם זה הוא ר"י ן' ארחא, שהרי דבריו נמצאים לפנינו בתשובת המבי"ט הנדפסת. המעניין הוא שבכתב היד יש הערות גליון גם על דברי ר"י ן' ארחא, שאף בהן יש תשובה על דבריו, וסביר שהן הערותיו של המבי"ט, אף שחתימתו אינה מצוייה בסופן. והנה הערות הגליון הללו שבהן יש תשובה לדברי ר"י ן' ארחא מתאימות בתוכנן לתשובה השנייה שבסי' ריג, אם כי הן קצרות יותר. נמצא כי המבי"ט ראה את תשובת ר"י ן' ארחא שלפנינו, ואת תשובתו על דבריו ראה לנכון להכניס לספרו. נשאלת השאלה מדוע לא הכניס לספרו גם את תשובתו על דברי ר"מ אלשיך ור"מ נאג'ארה. האם הסיבה לכך היא משום שהוא כתב את דבריו רק בגליון דבריהם, ולא ניסח זאת כתשובה בפני עצמה, כפי שעשה ביחס לתשובת ר"י ן' ארחא? אין בידי תשובה ברורה בזה, וניתן לשער השערות שונות. לאחר דברי שלושת החכמים אנו מוצאים בכתב היד את אישורו של ר"י קארו על דבריהם. האישור נכתב פעמיים רצופות ונדון בזה לקמן בסעיף ז. נדון עתה בעניינים שונים שאנו למדים מהחומר המתפרסם כאן.

ג. היחס בין שלושת החכמים הללו לבין המבי"ט

נתייחס עתה לשלושת חכמים שהשיבו על פסק המבי"ט. מצאנו פעם אחת את חתימת שלושתם על פסק של המבי"ט¹¹: "הדין דין אמת בכל מה שכתב הרב למעלה בכלל ובפרט, נאם הצעיר משה נגארה... והדברים פשוטים כמו שכתב הרב לעיל, נאם הצעיר יצחק בכמ"ר אברהם ן' ארחא זלה"ה. דברי הרב אין צריכים חזוק, נאם הצעיר משה בר' חיים אלשיך זלה"ה". על אותו פסק חתמו גם ר' יעקב די קולואיר ור' אלישע גאליקו. מלבד חתימה זו לא מצאנו בשו"ת המבי"ט את זכרם של ר"מ אלשיך

11. שו"ת המבי"ט, ח"ב סי' ק.

ושל ר"מ נאג'ארה¹². אמנם את ר' יצחק נ' ארחה מצאנו מאשר את פסק המבי"ט בשלושה מקרים נוספים¹³.

לכאורה הדבר מלמד שר' יצחק נ' ארחה היה קשור למבי"ט יותר משני החכמים האחרים, או אולי הדבר מלמד שהמבי"ט החשיבו יותר משני האחרים. צא וראה שבתשובת המבי"ט בעניין יצחק אמיגו שבסי' ריג, המבי"ט מכנהו בשם 'החכם', ואילו את השנים האחרים הוא מזכיר באופן סתמי 'וכתבו' וכדומה. אולי ניתן להביא כעין אסמכתא ליחס של המבי"ט לר"י נ' ארחה מדברי המבי"ט בתשובה אחרת¹⁴: "זה שלש שנים ויתר שפסקתי ופשרתי בחברת החכמים כה"ר יצחק¹⁵ ארח"א יצ"ו וכה"ר יעקב בי רב¹⁶ יצ"ו תביעות שבין" וכו'. לאמור, ר' יצחק נ' ארחה ישב עם המבי"ט בדין מסויים, דבר שלא שמענו ביחס לר"מ אלשיך ולר"מ נאג'ארה, ולכן ואפשר שהדבר מלמד על הקשר בין ר"י נ' ארחא לבין המבי"ט.

ואכן העובר על שו"ת ר"מ אלשיך לא ימצא שם את שמו המבי"ט פרט למקום אחד¹⁷: "וכן ראיתי ואשמח בתשובות החכם השלם מה"ר יוסף פירמון יצ"ו בתשו' זו הבאה אלינו שמחזיק ומראה ראיות לדבר, ושם ראיתי גם תשובת מהר"מ טראנ' זלה"ה שכתב על תשובתו". הרי לנו יחס הדדי, המבי"ט הזכיר את ר"מ אלשיך פעם, וכן נהג גם ר"מ אלשיך, אם כי הוא הזכירו אגב אורחא. הרי היו עוד עניינים ששניהם דנו בהם, ובכל זאת לא הזכירו זה את זה בשמות. ראוי להביא בהקשר זה את דברי מ' בניהו¹⁸:

והנה בדיקת תשובות ר' משה אלשיך ותשובות המבי"ט תמציאנו למדים דבר מופלא. שניהם השיבו על אותה שאלה, ודאי משום שנשלחה לבית הוועד ושם דנו בה. עשרים תשובות על שאלות זהות נמצאות בספריהם, וכמחציתן אשר התיר המבי"ט אסר ר' משה אלשיך, ואשר התיר ר' משה אלשיך אסר המבי"ט. גם התשובות שר' משה אלשיך אינו חולק על המבי"ט אין בהן הסכמה, אלא לא סתירה ולא בניין. ואלו הן התשובות...

ובהמשך דבריו מנה בניהו את התשובות ששניהם דנו בהן באותם נושאים. עתה אנו יכולים להוסיף עוד נושא שאף בו דנו שניהם והוא עניינו של יצחק אמיגו. אלא שעניין זה הביא רק המבי"ט בספרו, ואילו ר"מ אלשיך לא הזכירו, ותשובתו בנושא זה אינה נמצאת בספרו. יש לזכור שר"מ אלשיך לא הדפיס את ספרו בחייו, אלא הספר נדפס לאחר פטירתו על ידי בנו ר' חיים, ובשער הספר נכתב: "אשר הוא הביאו אל בית הדפוס והגיהו וזקקו שבעתים כיד ה' הטובה עליו". ואכן בניהו הראה שהספר אינו כולל את כל תשובותיו של ר' משה¹⁹, ואין לדעת מה הסיבות להשמטות

12. ר"מ נאג'ארה נזכר בשו"ת המבי"ט במקום נוסף, ונדרון בכך בדברינו לקמן. 13. ח"ב סי' קכח, קלב, קסז.

14. ח"ב סי' קנג. 15. בדפוס ראשון נדפס כנראה (בטופס שלפני שם זה קצת מטושטש): 'יצחה, וזו טעות

כמובן. בדפוס לבוב, תרכ"א, שובש יותר ונדפס: 'ינחה. 16. הוא נכדו של ר"י בי רב, שהיה רבו של המבי"ט.

17. שו"ת ר"מ אלשיך סי' נט. 18. מ' בניהו, יוסף בחירי (לעיל הערה 4), עמ' רנב. 19. יוסף בחירי (לעיל

הערה 4), עמ' רנ, ובהערות.

אלו. אין לתלות זאת בעובדה שר"מ אלשיך היה תלמיד מובהק של ר"י קארו ואף נסמך על ידו, שהרי כתבנו לעיל בשם בניהו כי יש בספריהם כעשרים תשובות ששניהם דנו באותו עניין ממש, ובהן כמה תשובות שנחלקו זה עם זה, אם כי לא הזכירו האחד את שמו של השני.

ראינו לעיל שר"מ נאג'ארה נזכר בשו"ת המבי"ט פעם אחת, שבו אישר את פסק דינו של המבי"ט. הוא נזכר במקום נוסף, אלא שבמקום זה המבי"ט התרעם עליו משני טעמים. האחד, המבי"ט יעץ לר"מ נאג'ארה שלא יכתוב פסק דין בנושא מסויים טרם שיראה לו את החלטתו, ור"מ נאג'ארה לא עשה כן ולא הראה את פסק דינו למבי"ט לעיון מוקדם²⁰. השני, המבי"ט סבור שעצם פסק דין זה לא היה כהלכה²¹, ובנוסף לכך גם "חתמו בו ו' תלמידי חכמים שלא הגיעו להוראה"²².

גם בתשובת המבי"ט המתפרסמת בזה אין המבי"ט מכנה את ר"מ אלשיך ואת ר"מ נאג'ארה בתואר 'הרב' ('הרבנים'), ולא בכל תואר אחר. יתר על כן, דומה שהוא כותב כנגדם בלשון חריפה: "כי ניים ושכיב גברא רבא ואפי' זוטא לא יכתוב כן", "ולא עלה בידם". אכן במקום אחד הוא מודה במקצת לדבריהם: "האמת כי כשכתבתי זה לא ראיתי הטור, או לא זכרתי".

לעומתו, ר"מ אלשיך ור"מ נאג'ארה מכנים אותו כמה פעמים בדבריהם בתואר 'הרב'. דומה שגם כשהם חולקים עליו הם עושים זאת בלשון נמוכה: "ולא זכר הרב", "והנה נוראות נפלינו על דברי הרב הפלא ופלא", "ענות הרב תרבנו עד בלי די כאמור, כי מה שנתחדש אליו היה ידוע אלינו", "מחילה ממנו אלף פעמים כי ידע" וכו'. הדבר בולט ביותר בסוף דבריהם ששם הם מבטלים עצמם מולו: "ואל אלקים הוא יודע כי בבא פתקא²³ מאתו בין דם לדם בין דין לדין נענדנה עטרה לראש ונכוף המסרב... כי מה אנו מה חיינו לפניו... וה' היודע ועד כי מרוב שיחנו דברנו, והרב יכפר בעד".

ד. על סדרי הדין בצפת

מ' בניהו עסק בבירור עניינו של סדר הדין בצפת. אנו מוצאים שעל שאלות מסוימות שהשיב ר"י קארו השיב גם המבי"ט, ועל כן יש לומר ששאלות אלו באו לפני חכמי בית הוועד²⁴. בית הוועד שימש מצד אחד כשיבה, מקום לימוד תורה, אבל היו לו שימושים נוספים²⁵, ואחד מהם שהחכמים שבו היו גם בית דין. החכמים הללו:

20. ח"א סי' רפא: "בא אלי תלמיד א' שמו משה ברוך ושטר צואה בידו ואמר לי כי החכם ה"ר משה נאגארה י"ץ שלחו להראות לי הצואה הנז'... ושאל ממני התלמיד בשם החכם הנז'... אחר כך בא אלי התלמיד הנז' לבית הכנסת בשעת הערבית ואמר לי הנה הפסק דין שכתב החכם הנז' ואמר לי שתראה אותו אם הוא נכון, ואחר שגמרנו תפלת ערבית לקחתיו בידי וקראתיו והחזרתיו בידו ואמרתי לו אלו הרברים ממש, תאמר לו שיקח עצתי ולא יתן עדיין הפסק דין", וסופו של דבר שהחכם, הוא ר"מ נאג'ארה, נתן פסק דין כפי שמספר המבי"ט בהמשך.

21. ח"א סי' רצז (המדובר באותו עניין, היינו שטר הצוואה שנזכר בסי' רפא): "ועל זה כתבתי, פסק דין זה שניתן ביד התובע אינו מכוון" וכו'. 22. ח"א סוף סי' רצז (התשובה הראשונה). 23. פסק דין, ראה הערה 55.

24. תופעה זו מצאנו בתקופה מאוחרת יותר גם אצל חכמי ירושלים, אבל אפשר ושם יש סיבה אחרת לתופעה זו. ראה מאמרי 'ויכוח שעבר בין ר' יעקב חאגיז לבין ר' גבריאל אישפראנסה ור' יהונתן גאלנטי בעניין פדיון

היו נושאים ונותנים ביניהם בהלכה ודעת הרוב היתה מכריעה. פעמים הרבה נחלקו הדעות וויכוחים גדולים היו עוברים ביניהם... חילוקי דעות אלו לא נשמעו בדרך כלל בחוץ. מי שרבו עליו חבריו היה מצטרף לדעתם וחותרם על פסקיהם. ברם, המבי"ט לא תמיד דרך בדרך זו, לקבל דעת הרוב, וכתב פסק משלו לבטל דעת חבריו וסירב לחתום על ההחלטה. ויש שחתם על הפסק של בית הוועד ובכל זאת כתב תשובה לסתור את הפסק. דומה, שדרכו זו ממנה יתד ממנה פינה למחלוקות בצפת.²⁶

נראה אפוא שגם במקרה של יצחק אמיגו יצא המבי"ט נגד פסק הדין שיצא מבית הוועד.

אמנם יש להעיר כי העובדה שכמה חכמים השיבו על אותה שאלה אפשר שאין בה בכדי להוכיח כי מדובר בבית ועד²⁷. אלא שבמקרה שלפנינו אנו שומעים על פרט נוסף הקשור לפסק דינם של החכמים. פסק דינם היה צריך קבל את האישור של ר"י קארו, שהרי כך כתבו:

ואנו אומרים כי לא בסתר דברנו, ורבים ראו ויאמרו כי יפה דינינו²⁸. ועל הכל ברוך ה' ונעשיר כי מורנו בחיר ה' אשר בחר בו גם הוא להכריח בפתקא של ערב שבת, לפניו התיצבו ב' הפסקי' הכינם וגם חקרו וערכו לו מאמרנו ויהיו בפיו כדבש למתוק, וגם ענה אגרת הזאת השנית אוצר ה' יבא והוא יבחר ולא אנו.

הבן של בת כהן לדורותיו, מן הגנזים, ה (תשע"ה), עמ' מח-מט, ובהערות יש הפניה לספרות נוספת בעניין זה. 25. רש"ז הבלין, ר' אברהם הלוי, מחבר שו"ת גנת ורדים ובני דורו, עבודת ד"ר, ירושלים, תשמ"ג, עמ' 83, הערה 214, העמיד אותנו בקצה על ההבדל בין תפקיד הישיבה בתקופות האחרונות, לבין תפקידה בתקופות קודמות: "הישיבות העתיקות מילאו מלבד זה (כלומר מלבד היותן 'בית תלמוד לצעירים להרצת תורה, ולהקנות להם את ידיעת התורה, ובעיקר לימוד התלמוד המפרשים והפוסקים'), גם תפקידים של בית וועד לחכמים שבדור. חוץ מן התלמידים הצעירים היו מתוועדים בהם גדולי החכמים שבדור שהיו נושאים ונותנים בהלכה, מבררים את תוכן התשובות לשאלות שהופנו לישיבה מרחבי התפוצה היהודית, מתקינים תקנות בכל ענפי הציבור, ומעיינים בצרכי ציבור, נוסף לתפקידים הלימודיים מילאה הישיבה תפקיד של בית דין גבוה". 26. מ' בניהו, יוסף בחירי (לעיל הערה 4), עמ' יד. 27. לאחר שנתפרסם מאמרי 'ויכוח שעבר' וכו' (לעיל הערה 24), שבו בעמ' מז-מח עמדתי על התופעה של משיבים שונים על אותה שאלה, וכתבתי על יסוד דברי בניהו שמדובר בחכמים שפעלו יחד באותו בית מדרש, כתב לי פרופ' מ"ע פרידמן את ההערה הבאה: "בעמ' מח כתבת על התופעה שהיא לכאורה מתמיהה של תשובות של משיבים שונים לאותה שאלה ממש והבאת את דברי בניהו וגליק, ולא עיינתי בדבריהם, והנחת בעקבות דבריהם שהמשיבים נועדו במקום אחד והשאלה הוצגה בפניהם. התופעה של תשובות שונות לאותה שאלה ידועה ממקורות ומדורות קדומים יותר, ואינם מצביעים על הפתרון שהוצע. ראה במאמרי 'ירושת שתי נשים דיני ישראל', ג-יד (תשמ"ו-תשמ"ח) עמ' רמז, ובמאמרו של אברמסון שצינתי שם. ויש גם לציין לי' ברודי, תשובות ר' נטרונאי בר הילאי גאון, ירושלים, תשנ"ד, עמ' 30, 60-61, ואפשר גם להוסיף כתבי יד נוספים שבהן שאלות על אותו עניין שדנתי בו". לאור הערתו, ואני מודה לו על כך, העובדה שכמה חכמים משיבים על אותה שאלה, אין בה כדי להוכיח כי מדובר בבית וועד, וכמו שכתבתי בפנים. 28. על הערות קצרות לקטע זה ראה במקומו, ואין טעם לכפול הדברים, שהרי לנושא הנדון כאן הדברים מובנים.

אמנם אין מפורש כאן שמו של ר"י קארו, אבל כפי שנוכיח לקמן בסעיף ה, ברור ש"מורנו בחיר ה'", הוא ר"י קארו.

ר"י קארו אישר את פסק הדין, אבל שמענו כאן כי פסק הדין היה גם למראה חכמים נוספים "ורבים ראו ויאמרו כי יפה דינו". מי הם אותם חכמים אין אנו יודעים, אבל נראה שעובדה זו יש בה בכדי לאשר כי במקרה שלפנינו אכן הוצגה שאלה זו בפני בית הוועד. לאמור, חכמי בית הוועד השיבו כל אחד לפי דרכו על אותה שאלה, תוך שהם מדיינים ובודקים את התשובות השונות, עד שהעלו תשובה מוסכמת על כולם. התשובה המוסכמת קיבלה את האישור של הרב, הוא ר"י קארו שעמד בראש בית הוועד.

האישור של הרב ניתן "בפתקא של ערב שבת", והדבר דומה לתיאור שכתב ר' רפאל מלכי על הדרך שהיתה נהוגה בישיבת "בית יעקב" בירושלים בזמנו של ר' יעקב חאגיז, כשבעים שנה מאוחר יותר. אלו דבריו²⁹:

ובכל יום ששי קוראים כלם בפרשה... ואח"כ ילכו אל הרב הגדול, והרב נותן שאלה אחת לתלמידים, ושאלה אחת לכל החכמים, ובאותו יום כותבים תשובתו, וכדי שיהיה להם פנאי לעיין בה היה הרב נותן השאלה מערב יום ה', ובלילה כל אחד מעיין בה עד מקום שידו מגעת, וביום השבת³⁰ כלם מתכנסים, ונושאים ונותנים בתשובה, כל אחד ואחד מביאה כתובה בספר ככותב פסק אחד...

השאלות שהציג הרב לתלמידיו, היו הן שאלות מעשיות והן שאלות יזומות. נמצא כי לאחר שהתלמידים נתנו את תשובותיהם נוצר דיון, ולבסוף הכריע הרב במתן תשובה מוסכמת ומוסכמת³¹.

נמצא אפוא כי אפשר שהאמור בתשובה שלפנינו "רבים ראו ויאמרו יפה דינו", וגם האישור של הרב "בפתקא של ערב שבת" הם דבר אחד. לאמור, ביום ששי היה דיון בבית הוועד, ובסופו נתן הרב את התשובה הסופית³². הדבר מאשר גם את שאמרנו לעיל כי מצאנו שכמה חכמים השיבו על אותו עניין ממש.

29. על פי לקוטים מפרוש על התורה כתב יד מאת רבי רפאל מרדכי מלכי... מחברת א... נעתקו ונלקטו מכתב יד... בידי אליעזר בה"ר בנימין ריבלין, ירושלם תרפ"ג, עמ' 43. רר"מ מלכי נולד באיטליה ובשנת תל"ז עלה לירושלים, ונפטר בה בשנת תס"ב. אחת מבנותיו נישאה לר' משה חאגיז בנו של ר' יעקב חאגיז. על תולדותיו וחיבוריו ראה מ' בניהו, רבי רפאל מרדכי מלכי, מאמרים ברפואה, ירושלים תשמ"ה, עמ' טז-כא. 30. היינו בערב שבת, ראה מאמרי 'ויכוח שעבר' וכו' (לעיל הערה 24), עמ' מז הערה 11, ובמצויין בה. 31. ראה עוד במאמרי 'ויכוח שעבר' וכו' (לעיל הערה 24), עמ' מז-מח. 32. בשו"ע חו"מ ס' ה ס"ב כתב דאין לדון בערב שבת. אבל הרמ"א שם כתב שבזמן הזה דנים בערב שבת מפני ביטול מלמדים ודווקא לענין ממון יש להקל וכו'. והנה מפני ביטול מלמדים דומה שלא שייך לפנינו, אבל יש מהאחרונים שכתבו (סמ"ע, ב"ח, ועוד) שהטעם הוא שבערב שבת הדיינים יהיו טרודים (כנראה מפני הכנות לשבת, ראה המאירי סנהדרין לב ע"א ור"ן ריש כתובות) ולא ידונו כהלכה, ולפי"ז אין מניעה לדון. לפי הלבוש הטעם כדי שיהיה הציבור פנוי, והואיל וכאן אין מדובר בדיון עם בעלי הדין, הרי שאין זה כלול בדברי השו"ע.

ואכן כוחו של בית הוועד בא לידי ביטוי בעובדה שהיה לו כח לנדות את מי שאינו מצייט לפסק דינו. הרי כך אנו קוראים בתחילת התשובה שלפנינו "שכתבנו שעל הרבנים יצ"ו להחזיק למנוחה לעבור על נדוי שגזרנו על דלא צייט לדינו ככתוב וחתום מידם".

המבי"ט סבור שאין להם כח לגזור על נידוי, וכדבריו: "אינם יכולי' להתחזק בו ולגזור נדוי כי אם אחרי שידונו הם על הדין ועל האמת, כי לא נתנו להם כח במה שיעלה על דעתם כמו שעשו מקודם כשגזרו עליו בלי ראייה כלל". אלא שעל טענה זו השיבו ר"מ אלשיך ור"מ נאג'ארה:

ועל מה שכתב שגזרנו בלי ראייה, תמהים אנו למה יחשדנו שמבלי אין ראיות לנו לא העלנום על ספר, כי היתכן לדייני קהלות הדנים חמשים דינים בחצי יום שיהיה להם פנאי לכתוב כל הראיות של כל דין ודין באורך, כי אם שאחר הויכוח והכרעה כותבי' הגזרה עפ"י הראיות הידועות להם. והלא כמה פסקים יוצאים מכתב ידו ואין בהם רק הגזרה.

אגב אורחא אנו שומעים אפוא על העומס הרב שהיה מוטל על הדיינים, ומשום כך אין באפשרותם למק כל פסק דין שיצא מתחת ידיהם.

ה. היחס לר"י קארו

לעיל כתבנו כי החכמים הללו כתבו שפסק הדין הראשון שלהם, שלא הגיע אלינו, קיבל את אישורו של ר"י קארו. אמנם הם לא כתבו את שם החכם שאישר את פסק הדין בצורה מפורשת, ולכן עתה נוכיח כי הכוונה היתה לר"י קארו. לשם כך נצטט שוב קטע קטן מדבריהם הנדרש לענייננו: "כי מורנו בחיר ה'... לפניו התיצבו ב' הפסקי' הכינים וגם חקרים... וגם ענה אגרת הזאת השנית". לאמור, הם מודיעים שהאגרת הזאת השנית קיבלה אף היא את אישורו של "מורינו". ואכן בסוף התשובה שלפנינו נמצא אישורו של ר"י קארו: "ראיתי מה שפסקו החכמי' השלמי' הדייני' בנדון הנ"ל, ועמדתי על מה שהושגו ועמדתי על תשובתם, וראיתי כי יפה דנו ודינם דין אמת, ולראיה חתמתי שמי יוסף קארו".

נוסיף ונביא עוד סיוע לכך. המבי"ט שהעיר על דברים הללו כתב: "לכשיבחר הוא שכך נ"ל הדין למעשה[ה] ש[ע]ל נפשו". לאמור, הוא דורש מהרב המסכים על פסקיהם כי ישבע³³ שהוא אכן הסכים על פסק דינם. ואכן לאחר החתימה הראשונה של ר"י קארו נמצא לפנינו חתימה שנייה של ר"י קארו, והסיבה לכך היא כפי שהוא כתב בעצמו: "בהיות כי הוגד לי שיש מי שטוען שאין כדאי במה שכתבתי עד שאכתוב שעל נפשי... אני מבאר ואומר שעל נפשי אני מכריע כן נאם יוסף קארו". הרי לפנינו דברים ברורים שהחכמים הללו קיבלו את אישורו של ר"י קארו.

יש לציין כי הן ר"מ אלשיך ור"מ נאג'ארה והן ר"י ארחה הזכירו בתשובתם את החיבור בית יוסף על חושן משפט. אין אנו יודעים מה השנה שבה אירע העניין הנדון לפנינו³⁴, וכן אי אפשר לדעת אם ראוהו בכתב יד או בדפוס. אם נאמר שראוהו בכתב יד, הרי שהדבר מעיד על פרסומו עוד לפני שהודפס. אבל אפשר שראוהו לאחר שהודפס לראשונה בסביוניטה שנת שי"ט.

בדברי המבי"ט הכתובים בגליון יש פעמיים התייחסות לדברים שכתבו החכמים משם ר"י קארו. פעם ראשונה הם כתבו, והבאנו זאת לעיל: "מורנו בחיר ה' אשר בחר בו... אוצר ה' יבא והוא יבחר ולא אנו". על כך הגיב המבי"ט: "לכשיבחר הוא שכך נ"ל הדין למעשה[ה] ש[ע]ל נפשו". ניחא שהמבי"ט לא הזכיר את ר"י קארו בשמו, שהרי גם הם לא הזכירוהו בשמו. אבל המבי"ט גם השמיט את כל התארים, ולא כתב תואר כלשהוא. כך גם כשהזכיר ר"י ארחה את ספר בית יוסף שבו חלק ר"י קארו על המובא בהגהות מיימוניות והשאיר את הדברים בצ"ע, הסתפק המבי"ט בהערה קצרה: "סברת הראב"ה מקובלת יותר", ולא הזכיר את ספר בית יוסף. ברם בתשובותיו שהובאו לדפוס, אנו מוצאים שהמבי"ט כתב דברים אלו³⁵ בשינוי מסויים: "ועל מה שכתוב שבב"י דחה הגהת ראב"ה, כתבתי כי אינו כדאי לחלוק על ראב"ה... והיה צריך לעיין בעל ב"י זה, ולא להקשות ולהניחו בצ"ע". הואיל ור"י ארחה לא הזכיר את מרן בשמו, אלא רק ציין לכתוב בספרו, הרי שגם המבי"ט נהג כאן בדרך זו, ולא הזכירו בשמו.

אבל במקומות אחרים בספרו הזכיר המבי"ט כמה וכמה פעמים את מרן בשמו ובתואר "החכם"³⁶. כן יש מקומות שר"י קארו הסכים עם פסקו של המבי"ט, וכפי שהובא הדבר על ידי המבי"ט בספרו³⁷.

1. סמכות הרשב"א לעניין הלכה

מפורסמים דבריו של רשד"ם על אודות מעלתו של הרשב"א³⁸:

34. בניהו, יוסף בחירי (לעיל הערה 4), עמ' פו, כתב שהמקרה אירע בשנת של"ב (בעמ' עח, הערה 379, כתב שהמקרה אירע "כנראה בשנת של"ג"). יש לדעת שבניהו קבע את התאריך המשוער על פי שיטתו, שתשובות המבי"ט נדפסו בסדר כרונולוגי, כפי שהאריך בזה במבואו הנזכר לעיל הערה 1, עמ' מט ואילך. אמנם בעמ' סא-סב, ששם קבע את זמני התשובות הוא לא התייחס לתשובה זו, וכנראה עלה בדעתו עניין קביעת התאריך של תשובה זו מאוחר יותר. אבל ר"ד אביטן במבואו (לעיל הערה 5), עמ' 6-7, חלק עליו, ולדעתו יש מקומות שבהם סדר הזמנים של תשובות המבי"ט אינו תואם את קביעתו של בניהו. לפיכך דומה שקשה לקבוע באופן ברור את זמנה של תשובה זו או אחרת, ללא הוכחה ודאית. 35. כבר הסברנו לעיל כי תשובת המבי"ט לר"י ארחה שנכתבה בגליון לפנינו, נמצאת גם בתשובתו השנייה שבס' ריג, אם כי בשינויים מסוימים. 36. ח"א סי' נה, סח, קו, קי ("שאלתי את פי החכם ה"ר יוסף קארו"), קסא ("שאל ממני החכם הרב יוסף קארו נר"ו"), ועוד. לפיכך לא נתברר לי דברי בניהו, יוסף בחירי (לעיל הערה 4), עמ' עח, הערה 379: "ראוי לציין שלעולם אין המבי"ט מזכיר את שם מרן אלא 'בעל בית יוסף זה'. הוא נזקק לו במקום שמרן הביא דברי ראשונים ובשלים". (לא נתבררה לי משמעות מלה זו. יש"ש). אולי כוונת בניהו שהמבי"ט אינו קורא את שם מרן על חיבורו בית יוסף. 37. ח"א סי' פג, קצ, ועוד. 38. שו"ת רשד"ם, יו"ד, סי' לח, מהד' זכרון אהרן, ירושלים, תש"ע,

וגם כי אני אשבח מעלת רוממות הרשב"א לא אוסיף ולא אגרע כבר העידותי פעמים הרבה בשם הרב כמהרר"י טאיטאצאק זצ"ל שהיה מחשיב דבריו לענין הדין כנגד רוב הפוסקים.

כלל זה הביא ר' מלאכי הכהן בספרו יד מלאכי, כללי הפוסקים, אות ז³⁹, וכן הזכירוהו גם הפוסקים בתשובותיהם, וכבר הארכתי בבירור כלל זה במקום אחר⁴⁰. מסתבר כי תלמידיו ותלמידי תלמידיו של ר"י טאיטאצאק, נהגו אף הם ללכת בדרך זו. כך אנו למדים מדברי ר"מ אלשיך ור"מ נאג'ארה שהביא את דבריהם המבי"ט בתשובה ריג: "כתבו עוד, וכן דרכינו תמיד לפסוק כהרשב"א כנגד הרמב"ן, ואני לא ידעתי מאין להם כלל זה, ויראו לי בכמה פעמים הלכה למעש' בא לידם שפסקו כהרשב"א". המבי"ט הביא את דעתם, אבל הוא עצמו חלק עליהם. אמנם גם המבי"ט היה מתלמידי תלמידיו של ר"י טאיטאצאק, ונראה אפוא שדעתו לא הסכימה בזה עם דעת רבו. מכל מקום בתשובה שלפנינו הם עונים כנגדו: "ואנו אומר' כי הנה אצל הבתי דינין שראינו בזמננו זה, כי אם גם הפוסקים האחרונים, ומה גם הר"ן ז"ל תמיד תופס כהרשב"א נגד הרמב"ן"⁴¹.

ז. שבועה של חכם המאשרת את פסק דינו

באחת ההערות כתב המבי"ט: "לכשיבחר הוא שכך נ"ל הדין למעשה[ה] ש[נע]ל נפשו", וכוונתו בזה לר"י קארו כמו שכבר כתבנו לעיל. ואכן בסוף התשובה כתב ר"י קארו: "בהיות כי הוגד לי שיש מי שטוען שאין כדאי במה שכתבתי עד שאכתוב שעל נפשי, עם היות שמי שמכריע דבר פשוט הוא שעל נפשו אומר כן, אני מבאר ואומר שעל נפשי אני מכריע כן".

הביטוי "שעל נפשי" הוא סוג של שבועה, ומצאנוהו רבות בספרות השו"ת של אותה תקופה, בדרך כלל בפי הציבור. אבל מצאנוהו כן גם אצל רבנים הרוצים לקיים את דבריהם. כך לדוגמה כתב ר' שלמה כהן⁴²: "ואומר שעל נפשי ועל יהדותי קים לי בגואי שמיום בריאת העולם ועד עתה לא אירע דבר מכוער כזה". או ר' שלמה הלוי⁴³: "ואני תמה על אבות העולם על מה נתקשו בדברי הרא"ש ז"ל שעל נפשי תכף בלמדי בפסק הרב אפרים... ראה ראיתי" וכו'.

ואכן כבר בתלמוד מצאנו לשונות שונים של שבועות שנאמרו מפי חכמים לקיים את דבריהם, והאריכות בזה למותר. מאוחר יותר מצאנו כן, כידוע, פעמים רבות בפי הראב"ד בהשגותיו על הרמב"ם: "אמר אברהם בחיי ראשי" (שבת ג, ט; כט, י; ועוד הרבה).

דף עז ע"ב. 39. וכן הביאו גם החיד"א בשם הגדולים, מערכת גדולים, ערך רשב"א. 40. שאלות ותשובות מהרשד"ם החדשות, מהר" זכרון אהרן, ירושלים, תשע"ה, מבוא, עמ' 22-23. 41. דומני שלשון 'תמיד' שנקטו כאן, לאו דווקא הוא. לעת עתה לא מצאתי בספרי הכללים והפוסקים את הכלל המוזכר כאן על אודות דרכו של הר"ן. 42. שו"ת ר' שלמה כהן (רש"ך), ח"ד, סי' כא, מהר" זכרון אהרן, ירושלים, תשע"א, דף מו ע"א. 43. שו"ת לב שלמה, שאלוניקי, תקס"ח, אה"ע"ז סי' לר, דף מח ע"א.

נמצא שבעקבות טענת המבי"ט שהגיעה לאזני ר"י קארו, אף שהוא לא הזכירו בשמו, הצהיר ר"י קארו שהוא מאשר שכך הכריע להלכה ואף נשבע על כך. לא מצאנו כן אצל ר"י קארו במקומות נוספים, שהרי כפי שהוא עצמו כתב כאן: "שמי שמכריע דבר פשוט הוא שעל נפשו אומר כן", ועל כן אין הוא צריך להשבע במפורש. אלא שבמקרה לפנינו, טענת המבי"ט היא שהכריחה את ר"י קארו לנהוג כאן באופן חריג מדרכו, ולהשבע על פסק דינו.

ח. כתב היד ודרך ההדרה

כתב היד שבו נמצאת התשובה המתפרסמת בזה, הוא כתב יד של הקהילה היהודית במנטובה מס' 88 (Mantova, Hebrew Library, kept in Biblioteca Comunale Teresiana:), ותצלומו נמצא בבית הספרים הלאומי בירושלים מספר f. 874. כתב היד מכיל תשובות שונות מחכמים שונים שמרבייתם בני איטליה. גם צורת הכתב שהיא ככתבם של בני איטליה מאשרת זאת. ברם בדפים 157 ע"א–164 ע"ב הכתובים אף הם בכתיבה איטלקית, החכמים המשיבים אינם בני איטליה אלא חכמי צפת. ברור אפוא שלפנינו העתקה מדבריהם, וכפי שכתב המעתיק במפורש בסוף דברי שני החכמים הראשונים: "עד הנה הגיעו דברי החכמים השלמים... אשר הועתק מפסקם אות באות". מובן אפוא שאין לנו בכתב היד חתימות מקוריות של החכמים על דבריהם. לא נתברר לי מה הסיבה שהמעתיק ראה לנכון להעתיק תשובה זו בקובץ של חכמי איטליה.

בגליון התשובות נכתבו בכתב זעיר הערות שיש בהן השגות על התשובות. הואיל והמדובר בהשגות, סביר להניח כי אלו הם דברי המבי"ט. ואכן הדבר מתאשר, שהרי חתימתו⁴⁴ 'נאם המבי"ט' נמצאת בסוף ההערות המוסבות על תשובת ר"מ אלשיך ור"מ נאג'ארה. בהערות המוסבות על דברי ר"י נ' ארחה אין חתימה, אבל ברור שאף הן הערותיו של המבי"ט. הרי כבר ציינתי לעיל שתוכנו נמצא בתשובה השניה שבשו"ת המבי"ט בסי' ריג.

המעתיק סימן בגוף התשובה את המיקום של כל הערה וכתבה בצד הסימן בגליון. בפרסום שלפנינו סימנתי בעיגול ° את המיקום שסימן המעתיק בגוף התשובה. ברם, לא העתקתי את ההערה מיד לאחר העיגול, כי בצורה זו היא תקטע דברי המשיב. אלא העדפתי לכתוב את ההערה בסוף הקטע המתאים, והיא הודפסה בכתב רש"י כדי להבדיל בינה לבין דברי המשיבים.

העתקתי את הדברים כפי שהם כתובים, ולא פתחתי את ראשי התיבות וגם לא את הקיצורים. אבל חלקתי את התשובה לקטעים, רובם בהתאם למה שכתב המעתיק, וזאת כדי שהמעין יוכל להבדיל ביתר קלות בין דברי המבי"ט לבין דברי המשיבים. מראי מקומות בגוף התשובה הם תוספת שלי ונרשמו בין סוגריים עגולים.

44. איני מתכוון שיש כאן חתימה מקורית, שהרי כתבתי לעיל שאין בכתב היד שלפנינו חתימות מקוריות, אלא כוונתי שהמלים בסוף ההערות 'נאם המבי"ט', מלמדות שהערות אלו אכן יצאו מירי המבי"ט.

כמו"כ סוגריים עגולים מלמדים כמקובל על מחיקה של המהדיר, ואילו סוגריים מרובעים מלמדים כמקובל על תוספת.

אני מודה בזה ל־Dr. Cesare Guerra הממונה על הספריה, על מתן הרשות לפרסם את כתב היד ואת הצילומים ממנו. תודתי נתונה גם לר' יהודה לייביש ווייס ממונטריאל, שטרח והשיג עבורי סריקה משובחת של הדפים הללו.

[כתב היד]

אחרי כתבנו⁴⁵ אשר ה' אנה לירינו נגד הפסק דין⁴⁶ שהביא כמ' יצחק אמיגו יצ"ו על גזר דיננו, חזר הרב המורה להעמיד פסק דינו. ובפתח דבריו קורא תגר על מה שכתבנו, שעל הרבנים יצ"ו להחזיק למנודה לעובר על נדוי שגזרנו על דלא ציית לדיננו ככתוב וחתום מידם.

וכתב וז"ל, ואני אומ' כי הכח המסור להם מאת הרבנים יצ"ו⁴⁷ אינם יכולי' להתחזק בו ולגזור נדוי כי אם אחרי שידונו הם על הדין ועל האמת, כי לא נתנו להם כח במה שיעלה על דעתם כמו שעשו מקודם כשגזרו עליו בלי ראייה כלל, ואח"כ כשראו פסק שלי הוא שדחו דחיות כקש והביאו ראיות למה שגזרו קודם, ועתה שנראה להם שיש להם כח מראיותם⁴⁸ כתבו נבא יחדיו למשפט עכ"ל.

והנה על מה שכתב, שלא נתנו לנו כח אלא אחר שידונו על הדין ועל האמת, אנו אומרים כי לא על שהוא חולק עלינו יחוייב שאין דיננו אמת, כי כמה גדולי עולם חלקו עליהם קטנים מערכם ונפסקה הלכה כמותם.

° המעט מכס כל'אמת⁴⁹ אנשים וכו' גם צמא שאינו נוגע לדין, ודחיותיה' אף שיהיו כתותם לדעתם, נחשבו לקש⁵⁰ אדעתיה.

ועל מה שכתב שגזרנו בלי ראייה, תמהים אנו למה יחשדנו שמבלי אין⁵¹ ראיות לנו לא העלנום על ספר⁵², כי היתכן לדייני קהלות הדנים חמשים דינים בחצי יום שיהיה להם

45. אלו דבריהם הראשונים שלא הגיעו לירינו. ראה לעיל הערה 9 לבירור דבריהם כאן. 46. הכוונה לתשובת המבי"ט סי' ר, וכפי שגם המבי"ט בתשובתו השנייה בסי' ריג, קרא לתשובתו הראשונה בשם "פסק דין". 47. בתשובות שלפנינו נוסף: והקהלות יצ"ו. 48. בתשובות שלפנינו נוסף: ובזה יהיה להם כח מהרבנים נר"ו. 49. נ"ל שצ"ל: הלאות, וכוונתו לישעיהו ז, יג: "ויאמר שמעו נא בית דוד, המעט מכס הלאות אנשים, כי תלאו גם את אלהי". 50. על פי איוב מא, כא: "כקש נחשבו תותח". כלומר, כלי זיינם (כך לפי רש"י וראב"ע שם) שהם דחיותיהם, נחשבו בעיני המבי"ט לקש, ואין בהם ממש. ראה הערה 57, שהמשיבים השתמשו במליצה זו לראשונה. 51. נקטו לשון מקרא: "המבלי אין קברים במצרים" (שמות יד, יא), ועוד, וכן נקטו לשון זה בסוף הקטע. 52. לכאורה יש לקרוא זאת בתמיהה, ויותר נראה שזה סגנון דבריהם שהרי כך נמצא גם בסוף הקטע, והכוונה ברורה: ללא ראיות הם לא היו פוסקים כך וכותבים פסק דין.

פנאי לכתוב כל הראיות של כל דין ודין באורך, כי אם שאחר הויכוח והכרעה כותבי הגזרה עפ"י הראיות הידועות להם. והלא כמה פסקים יוצאים מכתב ידו ואין בהם רק הגזרה, ולא חשדוניהו שמבלי אין לו ראיות לא כתבן⁵³.

ומה שכתב שכתבנו אח"כ יחדיו למשפט⁵⁴, אין זה לשוננו רק לשוננו כפתקא⁵⁵ הקטנה מענותותיה דמר, שאינו אומר קבלו דעתי.

ועמ"ש⁵⁶ שדחינו ראיותיו בקש, קוראי' אנו עליו כקש נחשבו תותח⁵⁷.

עוד כתב ז"ל, וכתבו כי א' מהפנות וכו', ואני אגלה להם למה הסתירו הצמר בשטר וכו'. הנה עלה על דעתו שמבלי ידיעת אונס ההסתר כתבנו דלא נקנה הצמר כאלו היה ספק בדבר אם היה מחמת הצמר, ודבר אם⁵⁸ אינו מעלה ומוריד ידיעת על מה הסתירו. ואדרבה כתבנו בפ' וזה לשוננו, שלא מפני שאנו יודעים שהיה ע"י הצמר יהיה כח בשטר לקנות מה שאינו נזכר בו וכו'. והוא ראה לשוננו זה והטעם הוא כי אחר שלא נקנה הצמר לפי דעתו אלא בשטר זה, היה ראוי [ש]יזכיר מתוכו מה נקנה בו מידי דהוה אקרקע הנקנה בשטר "שצריך להזכיר בו את השדה, וכן מקדש בשטר שכת' הרשב"א"⁵⁹ שצריך לכתוב בו שם האשה הנקנית, אעפ"י שהעדים יודעים מי היא ומקבלתו בפניהם. ומה לנו אם יהיה מה שלא נזכר מטעם רבית⁶⁰ או זולתו, שאינו נוגע אל הדין כלל ועיקר, והוא פשוט ומבואר שם בלשוננו.

° האומר א' מצתי או א' משורי אעפ"י שלא הזכיר, קנה הקנין. וכן א' מצנתי הא' מקודשת ולא נודע מי היא וכולן לריכות גט⁶¹. וכתב⁶² הרי את מקודשת לי ונתנו צפני עדים, מקודשת.

עוד כתב, אינו חובה שיכתוב בשטר שמשעבד נכסיו על ההלוואה וכו' עד ואינו כן אלא על מנה סתם כתב שחייב להלוותו עכ"ל.

53. ראה שתי ההערות הקודמות. 54. לפנינו: כתבו נבא יחדיו למשפט. 55. "לשון זו (כוונתו לפתקא. יש"ש) מצויה הרבה בתשובות המבי"ט בהוראות שונות: פסק דין, שטר חוב ועוד. עיין למשל ח"א סי' קמז, רמג; ח"ג סי' נ, קנג, קעד, קפה ועוד הרבה. ועיין גם שו"ת אבקת רוכל סי' יט" (זה לשונו של רח"ז דימיטרובסקי, במאמרו 'ויכוח שעבר בין מרן רבי יוסף קארו והמבי"ט', ספר צפת, א, ירושלים, תשכ"ב [=ספונות, ספר שישי, ירושלים, תשכ"ב], עמ' קח, הערה 1). בתשובה שלפנינו הכוונה היא לפסק דין (מצאנו פתקא דהיינו גזר דין גם בחז"ל, כגון בסוטה יב ע"א: "בפיתקה של חוה", וברש"י שם: "בגזר דין שלה"), והמשיבים התכוונו כאן כנראה ללשון שכתבו בפסק דינם הקודם, שכתבוהו בלשון של ענוה. 56. =ועל מה שכתב. 57. כלומר, הדברים שלכאורה הם כקש אין הדבר כן, אלא הם נחשבים כתותח. יש לציין שהמבי"ט השתמש בהערותיו באותו לשון להשיב עליהם, ראה הערה 50, ושם גם נתפרש מקור הדברים. 58. הסגנון קשה, ואולי צ"ל: ודבר זה. מכל מקום הכוונה ברורה. 59. ע"י ב"י אהע"ז סוף סי' לב שהביא תשובת הרשב"א, והיא נדפסה עתה בשו"ת הרשב"א החדשות מכת"י, מהר"מ מכון ירושלים, ירושלים, תשס"ה, סי' ריא, וסיים הרשב"א: "וכן היא כתובה אצלי", וכוונתו לחידושי על קידושין דף ט ע"א, בשטר כיצר וכו'. 60. כפי שכתב המבי"ט בתשובתו. 61. על פי קידושין נב ע"א. 62. כלומר, אם כתב. דברים אלו הם סברת המבי"ט לשיטתו. בעניין זה ראה מה שכתבו האחרונים, הובאו דבריהם באוצר הפוסקים, אהע"ז סי' לב, סעיף ד סקי"ג, אותיות א-ב, ובין השאר דנו שם גם בדברי הגמ' בקידושין נב ע"א.

ויכוח שעבר בין חכמי צפת • ר' משה אלשיך ור' משה נאג'ארה

נר' שחושב שאנו מחלקי' בדין הרמב"ן ז"ל⁶³ בין אומר⁶⁴ שחייב מנה להורדת⁶⁵ לשון הלואה, והוא דבר שלא עלתה על לבנו, כי מה לי לשון הלואה מה לי שחייב לו מנה, כי הלא במלוה מודה שנכתב מדעתו להלוותו קא מיירי כמפורש שם. אך דברינו הם כי שם נזכר מנה, וכאן לא נכתב צמר, ולקנות ע"י שטר מה שלא (עלתה)⁶⁶ נזכר בו, אמרנו שהוא בלתי אפשר כדכתיבנא. וגם חובה זו ליכתב שמשעבד נכסיו על הלואה לא קבעונה חובה, כי אם שבהכתב חוב בשטר משתעבדים הנכסים אל החוב.

° אס נתפטר צפני עדים על מכירת שדה וכתב בשטר הרי הוא מכור לך קנה. הרי אפשר לקנות בשטר מה שלא נזכר בו לשון קנין הכסף, שאם מכר אלו⁶⁷ בית או שדה ונתן אח"כ הדמים קנה, אעפ"י שלא הזכיר הבית או השדה.

עוד כתב וז"ל, וא"כ נ"ד הוא ממש כדינו של הרמב"ן, ע"כ.
הנה כתבנו שאדרבה הוא בהפך, כי שם חוב הוא וחוב נכתב, וכאן צמר הוא וחוב נכתב, (וכאן צמר הוא וחוב נכתב) ואין קונים בשטר מה שלא נזכר בו.
עוד כתב, והרי שהוא ברור בהפך לכל רואי השמש, יראו הרואים, ע"כ.
ואנו אומרים כי לא בסתר דברנו, ורבים ראו ויאמרו כי יפה דנינו. ועל הכל ברוך ה' ונעשיר⁶⁸ כי מורנו⁶⁹ בחיר ה' אשר בחר בו גם הוא להכריח בפתקא⁷⁰ של ערב שבת, לפניו התיצבו ב' הפסקי'⁷¹ הכינים וגם חקרים וערבו לו מאמרנו ויהיו בפיו כדבש למתוק, וגם עתה אגרת הזאת השנית אוצר ה' יבא והוא יבחר ולא אנו.
° לכשיצחר הוא שכן כ"ל הדין למעשה[ה] ש[ע]ל נפשו⁷², גם אני אשתוק שלא להרצ[ות] מחלוקות בישראל.

עוד כתב וז"ל, כתבו עוד כי מה שכתבתי כי מפני שכתוב בשטר הצמר וכו' עד לא⁷³ מפני שנתבטלה טענה זו מפני המציאות לא נתבטל הטעם הא'חר, שבכתיבת השטר נתחייב עכ"ל.

63. תשובת הרמב"ן שהובאה בטור חו"מ סי' לט אות יט, ובב"י שם כתב מקור התשובה. 64. המדובר כאן בכתיבה בשטר, ולשון אומר לאו דווקא. 65. כלומר, שסתם בשטר ולא כתב (הוריד) לשון הלואה. 66. על מלה זו יש נקודות, להורות שיש למחקה, ואכן כצ"ל. 67. צ"ל: לו. 68. הכוונה לעושר רוחני, כיון שגם מורנו הסכים לדעתנו, הרי שהפכנו להיות עשירים. 69. הכוונה לר"י קארו. 70. ראה לעיל הערה 55. נראה שהכוונה כאן לפסק הדין הראשון שהם כתבו כנגד פסקו של המבי"ט. כאמור, פסק זה לא הגיע אלינו. 71. נראה שהכוונה היא לפסק של שני החכמים (ר"מ אלשיך ור"מ נאג'ארה) ולפסק של ר"י ארחה. או שכוונתו לפסק של שניהם ולפסק של המבי"ט. אמנם הלשון "הכינים וגם חקרים", מתאימה לפירוש הראשון. 72. ראה לקמן הערה 151. 73. בתשובות שלפנינו הנוסח: אבל מפני שנתבטלה טענה זו מפני שלא היה כן, לא נתבטל הטעם האחר שבכתיבת השטר נתחייב וכו'.

הרי מודה שנתבטלה הטענה ההיא. ומ"ש שלא מפני כך נתבטלה⁷⁴ הא', אם אינו מפני כך יהיה מפני מה שכתבנו⁷⁵ עליה.

⁷⁶ ולא⁷⁵ מפני מה שכתב[ו] עליה.

עוד כתב וז"ל, כתבו עוד שאפי' הרמב"ן יורה בענין זה שלא קנה הצמר, דעד כאן לא כתב הרמב"ן שחייב להלוות אלא ללוה הוא בעצמו, אבל אם לא הספיק ללוות⁷⁶ עד שמת לווה לא יבאו⁷⁷ בעלי חובות שלו לחייב את המלוה שילווה ליורשיו כדי⁷⁸ שיגבו הם חובם. ובנ"ד נמי גם כי נתחייב לתת הצמר, כיון שלא נקנה גופו של צמר אינו חייב לתתו אחרי מות לווה. ואני אומ' כי כמו שאם הלוה⁷⁹ כבר ומת הלוה אינו יכול לחזור בו, כן כשמכר הצמר כבר לקונה אינו יכול לחזור בו עכ"ל.

הנה בזאת לא נחשוב רק שהכונה היא לתת נגד עיננו כסות עינים אולי נתפתה ונחשוב שמגדנו⁸⁰, ואדרבה הוא העירנו כי הוא כתב כי כמו שאחר שהלוה כבר אינו יכול לחזור בו, כן כשמכר הצמר כבר לקונה אינו יכול לחזור בו ע"כ. ומי יכחיש לו שאחר שהלוה ומכר אינו חוזר, אך מאמרנו כי כאשר קודם שהלוה יכול לחזור בו אעפ"י שנכתב ש"ח, כן קודם שנתן הצמר יכול לחזור בו אעפ"י שנכתב הש"ח, והוא יורה בזה מק"ו, ומה אם מי שהלוה כבר אם רואה שיאבד נכסיו אם ימתין עד זמן ההלוואה⁸¹ כתבו הפוסקי' שיכול לתפוס מנכסיו לווה כדבעי' למימר קמן, ומה גם עתה שמעותיו עדיין בידו שיעכבם. והוא הטעם בצמר שעודנו⁸² בביתו ובחומותיו והטיל מנעול שני להורות תפיסה שתזכה לו חצירו כמו שעדיין לא זכה הלוקח. וכן יורה לשונו, שלא אמר שאינו יכול לחזור אלא במה שהלוה כבר, והוא מאמרנו. ואם הכוונה לומר כי כך הוא מקודם כמו אחר שהלוה, לא יתכן שיעלה על דעתו כך, כי אפי' למה שאומ' אח"כ שמה שקונה הלוה הוא ע"י הק"ס שבתורת חליפין הוא הפך התלמוד כלו, שקי"ל שמעות אין נקני' בחליפין⁸³ [בבא מציעא מו ע"א] אפי' במנה ידוע כ"ש במנה סתם.

⁸⁴ כל זה הוא כבר נודע ציינו, שהם אומרים שהוא אמר הוא צדיתו של מוכר ואני אומר שהוא צדשות קונה.

עוד כתב וז"ל, עוד כתבו שאפי' הרמב"ן לא כתב אלא לכפות המלוה שילוונו עד זמן שקבע, אבל שישליך ממונו לא עלה על דעתו וכו'. ואני אומ' גם זה מן הדרוש שהם אומרי' שלא נקנה גופו של ממון, ואני אומ' שנקנה לו כבר במסירת הש"ח עכ"ל.

74. צ"ל: נתבטל הטעם הא' [חר]. שהרי יש כאן ציטוט מדבריו דלעיל. 75. כלומר, אין הוא, המבי"ט, מסכים לכך. 76. בתשובות שלפנינו הנוסח: להלוות. והנוסח כאן עדיף. 77. שם: ינוחו. הנוסח כאן עדיף. 78. שם ליתא: כדי שיגבו הם חובם. 79. הניקוד שלי, כאן ובהמשך הדברים. ור"ל שאם הלוה מת לאחר ההלוואה, המלוה אינו יכול לחזור בו. אמנם בתשובות שלפנינו כתוב: שאם הלוה מכר ומת הלוה אינו וכו'. אבל אין בזה נ"מ לענייננו, וכתב כן רק משום שבמקרה שלנו הלוה מת. 80. צ"ל: כמגדנו. 81. כלומר, זמן

הנה שכתב שאחר שכתב הש"ח אעפ"י שעדיין לא הלוח ורואה שמטיל מעותיו לאיבוד שחייב להלוות ולאבדם, ומי ישמע לדבר הזה, כי הלא אפי' אחר שכבר הלוח כתב הרי"ף והרא"ש וכל הנמשכים אחריו שאם רואים שהלוח מבזבז נכסיו, שיכול לתפוס קודם הזמן מנכסיו לזה כמו שכתוב בטור סי' ע"ג. ואפי' לרב יהודאי גאון שכתב שלא ניתנה מלוה ליתבע קודם הזמן כלל היינו אחר שכבר הלוח, אבל מתחלה אעפ"י שכתב השטר ליכא מאן דסבר כי האי סברא, שהרי לא אמ' אלא שלא ניתנה ליגבות, אבל להלוות מחדש לא עלה על לב. ועוד כי בלשון שהבאתי מהרמב"ן דקדקנו לשונו שאומר שחייב להלוותו עד זמן שקבע, שמורה דוקא כשהיא הלואה עד זמן שקבע, אבל הלואה שהיא עד לעולם לא נתחייב, וידוע כי בנ"ד היה הצמר.

° כי נייס ושכיו גזר רבא ואפי' זוטא לא יכתוב כן, כי אעפ"י שנקנו ללוה אם נתחדש שום דבר שיהיה זהם איבוד פשיט' שלא יתנס, לא מפני שלא נקנו כבר, אלא שהוא טורף אותם, וגם נכסים אחרים של לוה היה יכול לטרוף אם נתן כבר המעות. ובנ"ד של אמר שכבר נמסרה לקונה כפי מה שכתבתי, אם יוכל לחזור ולתפוס אותם⁸² או דבר אחר במקומה, יזכה, כיון שרואה שהולך לאיבוד. אבל אחר שזכה זה אחר שהיתה ברשות הקונה כמו שכתבנו, דטלה⁸³ המנעול שלו, לא הועיל לו כלל. והם העלילו על שכתבתי שאחר שכתב הש"ח אעפ"י שעדיין לא הלוח ורואה שמטיל מעותיו לאיבוד, שחייב להלוה⁸⁴ ולאבדם, יראה לכל כל מה שכתבתי אם יש צו לשון זה.

עוד כתב, ומה שכתבו שכן נראה פשוט מלשונו, הוכיחוהו ממ"ש הרמב"ן ז"ל קודם אפי' חייב ליתן⁸⁵ וכו' עד ואני אומ' שאין כאן קושי כלל, כי לשון הרמב"ן ז"ל הוא מדויק ותופס לשון המשנה והגמ' וכו'.

והנה אם היה אומ' כיון שנשתעברו לו נכסיו לזה בחליפי' מעכשיו זכה זה בחליפיו כלומר חייב להלוותו, היה קצת מקום לומר שתפס לשון המשנה. אבל אומר חייב ליתן דמים, אינו לא לשון ממש ולא לשון גמ', ואדרבה דמים הם הפך חליפי', כי אין דמי' נקנה בחליפי'.

פרעון ההלואה. 82. צ"ל: אותה. 83. נקט כתיב זה על פי מה שכתב לעיל: הטיל מנעול. 84. כלומר, שחייב להלוות (או: שחייב ליתנם להלוה) ובוה לאבדם. 85. לפנינו בטור חו"מ סי' לט, שבו הובאה תשובת הרמב"ן ליתא דברים אלו וכן ליתא דברים נוספים המובאים משמו לקמן, והמבי"ט בסי' ריג שהוא הסימן הנדון כאן מציין שדברי הרמב"ן נלקחו מהטור. אלא שבסי' ר' ציין המבי"ט לדברי המגיד משנה ושם אכן נמצאים הדברים בשם הרמב"ן, וכאן שינה המבי"ט את מראה המקום, כיון שבדברי תשובתו כאן אכן דייק ממה שהטור לא כתב את הדברים הללו בשם הרמב"ן. ואכן הוא כתב כאן בהמשך שבזמן שכתב את התשובה בסי' ר, הוא לא זכר את דברי הטור, ראה לקמן ליד הערה 111. לשלימות העניין הרי לשון המגיד משנה הל' מלוה ולוה פכ"ג ה"ה (וכ"ה גם בספר התרומות כמו שציין הב"י בסי' לט): "ואם יביא הלוח ראייה שמדעתו נכתב או השטר ביד המלוה יש לדון, שכיון שנשתעברו לו נכסיו לזה בחליפין מעכשיו אף הוא חייב ליתן דמים, כלומר שחייב להלוותו עד זמן שקבע לו ויקנה נכסיו לשיעבודו".

מן הגנוזים • ויכוח שעבר בין חכמי צפת • ר' משה אלשיך ור' משה נאג'ארה

° תנ"ך פ"ק דקידושין [משנה כח ע"א] כל הנעשה דמים בלאחר, ומפרש בגמ' [שם] כל הניסוס דמים בלאחר.

ועוד כי עדיין הקושיא במקומה עומדת, שלו הונח שתפס לשון המשנה כיון שבלשון המשנה מובן ענין השאלה כמו שכתבנו, שכשאומר נתחייב ליתן הדמים ידוע הוא שבתורת הלואה כיון, למה חזר ואמר כלומר וכו', אלא ודאי כדכתיבנא.

ומ"ש וכ"ש כי בטור הביא נוסח התשו' של הרמב"ן ז"ל בלי כלומר זה, ע"כ. ואנו אומרי' כי כמו שמשמש בדבר זה מנוסח הטור, ישתמש ממנו גם לשלא יאמר שהרשב"א יחיד לגבי הרא"ם והרמב"ם⁸⁷, כי בטור לא נזכר רא"ם כלל. וגם לא יקשה עלינו שאמרנו שדעת הרמב"ן היא סברא דחוקה ממ"ש הרמב"ן שהוא דעת צילתא, שהרי בנוסח הטור לא נזכר זה.

עוד כתב וז"ל, ומה שכתבו למה חזר ואמר ויקנה נכסיו לשעבודן, שזולת היתור ק' שאם ע"י מה ששעבד נכסיו נקנו המעות הרי כבר קנה⁸⁸ ואיך יחזור עתה ויקנה, אלא ודאי שלא קנה גופו של ממון ובהלואתו⁸⁹ יקנה נכסיו לשעבודן. ואני אומר אין כאן יתור לשון, שאעפ"י שכתב למעלה שנשתעבדו נכסי לזה בחליפי', אחר שאמר שחייב להלוותו עד זמן שקבע לו חזר וכתב ויקנה נכסיו לשעבודן, כי מ"ש למעלה יש לדון שכיון שנשתעבדו לו נכסי לזה בחליפי' מעכשיו אפי"ן⁹⁰ חייב ליתן דמים, לשון זה הוא על דין חליפי' דעלמא, שכיון שנשתעבד חייב ליתן דמים, ומזה יוצא הדין בענין הלואה⁹¹, ואין כאן שום יתור על⁹² שלמדו מיתור זה שודאי לא קנה גופו של ממון אלא חיובא בעלמא ובהלואתו יקנה נכסיו לשעבודן, עכ"ל.

ואני אומר⁹³ כי לא זכר הרב כשכתב זה מ"ש למעלה בסמוך על לשון כלומר וכו' שכתב הרמב"ן שהוא כי מה שכתב תחלה חייב ליתן דמים הוא בחליפי' דעלמא, ועל ענין נדון השאלה אמר אח"כ כלומר חייב להלוותו, וא"כ אחר שגמר ענין החליפין דעלמא וענין השאלה למה חזר ואמר ויקנה נכסיו לשעבודן, אלא ודאי שלא נפרש כפירושו שנקנו המעות ממש ע"י השטר, אלא שיקנה אותן כשילוהו.

° פירושי הוא לשון הרמב"ן שחייב להלוותו.

ועוד, כי הנה עיקר קושיין היא איך יאמר ויקנה על מה שכבר נקנה, אלא שעפ"י דרכנו רמזנו היתור גם הוא כאמור זולת היתור ק' שאומר ויקנה על מה שכבר נקנה, והרב השמיט העיקר והשיב על היתור בלבד.

86. הערה זו העיר המבי"ט גם באותה תשובה (סי' ריג). 87. צ"ל: והרמב"ן. 88. בתשובות לפנינו ליתא: קנה ואיך יחזור עתה ויקנה, ובמקום זה כתוב: וכו'. 89. בתשובות שלפנינו ליתא: ובהלואתו יקנה נכסיו לשעבודן, ובמקום זה כתוב: וכו'. 90. לפנינו: אף. 91. לפנינו נוסף כאן: כמו שכתב כלומר שחייב להלוותו ויקנה נכסיו לשעבודן בענין ההלואה. 92. לפנינו: עליו. 93. צ"ל: ואנו אומרים. שהרי זו תשובתם על דברי המבי"ט.

עוד כתב וז"ל, וכיון שכתב הרמב"ן ז"ל שחייב להלוותו, מה ר"ל חיובא בעלמא, אחר שהוא חייב להלוותו, חיוב גמור הוא לתת לו גוף המעות. ובנ"ד נמי חיוב גמור הוא על בעל הצמר לתתה לו, וטרפה לוי על חוב שהיה לו על⁹⁴ הקונה, והוא ג"כ אם היה טורף ומוליך לביתו לא היו מוציאי' אותו מתחת ידו, כיון שמת קנה הצמר והיה מפסיד צמרו. ואנו אומר' כי הנה הגע עצמך שיש למלוה ב' כסי', מנה בכל א' מהם, האם נסיים על א' מהם זהו המנה שנקנה ולא האחר, שאם יאבד הא' יפטר מלהלוות, ודאי שלא כן הוא אלא שלא ילוה הב', ולמה יקנה מנה וישתעבדו מאתים. אלא ודאי שלא חל החיוב על גוף המנה אלא על בעליו שחייב להלוותו, והטעם כמו שמפורש בדברי הרמב"ן ז"ל באר היטב, כי כיון ששמעון הלוח שעבד נכסיו למלוה, חייב ראובן המלוה להלוותו כדי שיחול השעבוד על המעות כמו שכתב ויקנה נכסיו לשעבודן. נמצא לפ"ז שאם יצויר שקודם שילוהו אין ללוה נכס' שנשתדפו או נשרפו, שודאי יאמר המלוה כלום נתחייבתי אלא כדי שיחול שעבוד נכסיך הרי אין לך נכס', ונכס' אין כאן שעבוד אין כאן, ולמה אתחייב להלוותך, ואין לו היו גוף המעות נקנים ממש לא היה יכול לומר כך.

ומעתה אם היה בא ב"ח של לוח לטרוף ממעות המלוה ליפרע חוב הלוח מוציאי' מידו, כי הלא מאחר שאין ללוה נכס' בני חור' שיחול השעבוד ההלואה בהכי פטור מלהלוות כדי שיפרע ב"ח של לוח כשאין מוצא בני חורין. ומינה אל דין הצמר בנ"ד, כי כל הנכס' של לוח ספו תמו מן בלהות כנודע, וא"כ ודאי שב"ח של קונה לא היה יכול לטרוף בלי ספק ולהפסיד את הנטרף בכדי. והשם לב אל לשון הרמב"ן יראה בפ' שאין חיוב רק בהיותו בטוח בשעבוד נכס' הלוח כמפורש פעמים שלש, ולא בהיות לו הפסד שהכל תלה בזה, והוא מבואר.

ומ"ש והוא ג"כ אם היה טורף וכו', אין דנים ממה שאחר משיכת הקונה אלא מה שטורף ב"ח של קונה בחובו קודם משיכת הקונה עצמו, כ"ש שגם אם יטרוף הקונה באופן שזה מפסיד צמרו אינו בדין שיפסיד כמו שכתבנו למעלה.

° כל מה שכתוב למעלה הוא להוציא תולדה זו ולא עלה זידס, כי ההפסד נא אחר שהיתה הנאמר ברשות הקונה והקודם לטרוף זכה, והם אומרים כי בעל הנאמר קדם בהיותה צמנעול שחזר מה שאינו כן כמו שכתבנו ג"כ פעמים וכו'.

עוד כתב וז"ל, עוד כתבו דאם איתא דלדעת הרמב"ן ז"ל כי היכי דבהלואה חייב להלוות ה"נ היכא דמכר מטלטלי' וכתבו שטר על הדמים נקנו המטלטלי', א"כ מצינו מטלטלי' נקנים בשטר לדעת הרמב"ן ז"ל, וא"כ נמצא חולק על התלמוד כלו וכו'⁹⁵. ואני אומר' כי מה שנקני' המטלטלי' בשטר היינו מפני הקנין שכתוב בו שנשתעבדו בו נכס' לוח בחליפי'

94. בתשובה לפנינו ליתא: על הקונה. 95. עי' קידושין כב ע"ב (הערת ר"ד אביטן מהדיר שו"ת המבי"ט מהדורות זכרון אהרן, ירושלים, תשע"ה).

מעכשיו כמ"ש הרמב"ן בענין הלואה, וכמו כן בענין המכר הוא נקנה מדין חליפי' שכתוב בשטר ששעבר זה הלוה נכסיו למלוה ונקנו לו המטלטלי', ואינו חולק על כל התלמוד ולא על פרט ממנו, שקנין שטר בקרקעות הוא שדי נתונה לך, ובמטלטלי' אפי' יכתוב מטלטלי קנוים לך אינם קנוים לו, והכא הוא מדין חליפי' כמו שכתבתי, ואין כאן יציבא בקרקע ולא גיורא במטלטלי' כמו שהאריכו הם עכ"ל.

והנה נוראות נפלינו על דברי הרב הפלא ופלא, מה ענין החליפי' האלו שבהם נקנו מטלטלי של מוכר. אם הוא שבנטילת הסודר שנטל הלוה לשעבר נכסיו על החוב בתורת קנין חליפי' נקנו המטלטלי' לקונה, א"כ נמצא דקוני' בכליו של מקנה, ולא נעלם ממנו שאין גם א' מכל הפוסקי' שפסק כלוי אלא כרב⁹⁶ דפליג, ו[ו]של קונה בעינן כנודע.

° צמה שנקנו נכסי הלוה שחייב המלוה לה[ל] ו[ו]תו לדעת הרמב"ן, נקנה ג"כ הלמר ע"י מה שהקנה הקונה נכסיו לבעל הלמר, וכל חזק קושיותם יורם⁹⁷ נגד סדרת הרמב"ן ז"ל.

ועוד שאין המוכר מכויץ רק לקנות שעבוד נכסי הקונה, ואיך יתהפך שיקנה בו נכסי עצמו. ועוד דאפי' ללוי אין כליו של מקנה קונים אלא דבההיא הנאה דקא מקבל מיניה גמר ומקנה ליה, אבל האי מוכר לא יהיב סודרא להחזיק לו טובה שמקבל ממנו לקנות לו מטלטלי רק לשיקנה לו הלוה שעבוד נכסיו, וא"כ אפי' ללוי לא קנה. וכ"ש דק"ו הדברי', ומה אם כשאומר המוכר בפירוש שע"י סודרו מקנה ללוקח מטלטלי לא קנה, כ"ש כשאין מכויץ רק לשעבד קרקעות הלוקח ולא להקנות לו סחורתו דודאי לא קנה.

ואם מ"ש הרב שהמטלטלי' נקני' מדין חליפין הכוונה שבחליפי' הקרקעות שנשתעבדו למוכר ע"י הסודר נקנו המטלטלים לקונה בההיא הנאה שקנה זה הקרקעות הקנה המטלטלי', א"כ נמצא לפ"ז שהקרקעות עבדי חליפי' לקנות מטלטלי', וזה דבר מתמיה שאפי' במטלטלי בעי' מנא דכשר למקניא ביה, מנא לאפוקי פירות, דכשר לאפוקי איסורי הנאה, למקניא לאפוקי כליו של מקנה, ביה לאפוקי מטבע⁹⁸, וכ"ש קרקע שאינו נעשה חליפין.

° דוקא התם לא קנה משום דאין קונים בכליו של מקנה, אבל כשהקונה מקנה נכסיו ומשעבדס למוכר ע"י סודרו אינו משעבדס צחנס אלא על כי (הות) [הוא] מכר לו הלמר ונקנית לקונה ע"י מה שקנה מוכר נכסי הקונה, כמו ששעבד הלוה קרקעותיו בשטר נתחייב צמלוה להלוותו. וק"ו פריכא הוא כמו שהרגישו הם צמה שכתבו אח"כ צההיא הנאה ש[ה]קנה המטלטלי' ולא נמלא לפ"ז שהקרקעות עבדי חליפי' כמו שכתבו הם, אלא כתיבת השטר בשעבד נכסי' מדעת המלוה, ואין שום קושי מכל מה שכתבו ואני אומר ואנו אומרים, כי הכל כא' בתשו' הא'⁹⁹.

96. בבא מציעא מז ע"א. 97. כך נראה לקרוא, וצ"ל: יורם, כלומר, מורם, עולה), או שצ"ל: יוחס. 98. בבא מציעא שם ע"א וע"ב. 99. לא נתברר רצונו בזה, שהרי בתשובה הראשונה (לעיל סי' ר) לא התייחס לזה.

ועוד, דלא שייך הכא למימר בההיא הנאה ששעבר קרקעותיו נקנה המקח, כי הלא נהפוך הוא שלא נשתעבדו הקרקעות אלא אל חוב הנעשה מחמת הסחורה, ואם קודם קנין השעבוד קרקעות סחורה אין כאן, גם שעבוד קרקעות אין כאן.

ועוד, שהרי הטור כשבא לדחות דעת הרמב"ן ז"ל כתב וז"ל, ואין נר' שע"י כתיבת השטר יתחייב להלוות, ע"כ. הרי שהדין של הרמב"ן כתיבת השטר היא המחייבתו ולא קנין החליפי, וכן מורה לשון הרשב"א כשדוחה דין הרמב"ן ז"ל. ומי יבין כוונת הרמב"ן יותר מהם, וגם הרב עצמו פעמים שלש כתב למעלה שמסירת השטר ומסירתו היא הקונה. עוד כתב וז"ל, גם מה שכתבו שאם מדינא נתנו המעות ע"י כן ישא ק"ו אל המטלטלי, הקושי הנז' כפול ומכופל, שמעות שחליפי' הקונים בפירות אין מועיל בהם¹⁰⁰, ואיך יקנה אותם שטר הבלתי קונה אלא במטלטלי' ולא בקרקעות אם לא במוכר שדה מפני רעתה. ואני אומר' כי זה הוא בכלל מה שכתוב למעלה, שאין שטר זה קונה מדין שטר שני¹⁰¹ קנויה לך אלא על מה ששעבד בו נכסיו כמו שכתוב למעלה, ואין כאן קושי כלל כ"ש¹⁰² כפול ומכופל עכ"ל.

ואנו אומרי', כי הנה כל מה שהקשינו עמ' שמדין קנין חליפי' נקנו המטלטלי' גם על המעות, ועוד נוסף עליהם כי מעות אפי' חליפי' שמטלטלים נקנים בהם אין מעות נקנים בהם אפי' בבא להקנותם ע"י ק"ס, כ"ש בחליפי' כאלו של שעבוד נכסי' שאפי' במטלטלי' לא קנו כדכתיבנא הרי שהכפל עודנו עומד.

עוד כתב וז"ל, עוד הביאו ל' הרמז"ל פ' ל' [מהלכות מכירה ה"א] וכתבו שמשמע שכתבת השטר לא מהני במכירת המטלטלי' אפי' נזכר המקח בשטר, והלשון הוא המוכר שמכר קרקע או מטלטלי' וזיכה בה ללוקח שלא מדעתו יד הלוקח על העליונה, ואם רצה הלוקח אין המוכר יכול לחזור בו, ואם לא רצה תחזור לבעליה, לפי' כותבי' שטר למוכר אעפ"י שאין הלוקח עמו, ע"כ¹⁰³. ואין הנדון דומה לראיה זו, שנדון שלנו הוא שהלוקח כתב ש"ח עליו בשעבוד נכסים מדעת המוכר שהיה חייב לו סך המקח, ובראיה זו הוא בהפך, שהמוכר כתב שטר שמכר ללוקח שלא מדעתו של לוקח, שכן הוא פשט כותבי' שטר למוכר אעפ"י שאין הלוקח עמו [משנה, בבא בתרא קסז ע"ב], שאין הכותבי' יודעים אם הוא מדעת הלוקח ויכולי' לכותבו אפי' שלא מדעתו, ומפני זה יכול הלוקח לחזור בו. וכן אם זיכה לו הקרקע או מטלטלי' שלא מדעתו¹⁰⁴, כגון שאמ' לו¹⁰⁵ החזק בקרקע זה וזכה בשביל פלו', או משוך מטלטלי' אלו בשביל פלו' שיזכה בהם, יד הלוקח על העליונה, ואם

100. כלומר, אין מועיל בהם חליפין. לפנינו: שמעות שאין חליפין קונה אותם וקונים בפירות. והיינו הך.
101. צ"ל: שדי. 102. כלומר, כל שכן שאין כאן קושי כפול ומכופל. לפנינו: ואין כאן קושי כלל בלשון כפול ומכופל. 103. לפנינו נוסף: וכתבו משמע דטעמא משום דזיכה ללוקח, הא לאו הכי אין הכתיבה לבדה מועלת חוזר בו מוכר. 104. לפנינו: וכן אם זיכה לו קרקע או מטלטלין זכה מדעתו. הנוסח שלפנינו עדיף. 105. לפנינו: כגון שאמר לאחד, וכך עדיף.

רצה אין המוכר יכול לחזור בו, אפי' שכתב השטר שמכר לו וזיכה לו הקרקע או המטלטלי' כיון שהוא שלא¹⁰⁶ מדעת הלוקח יהיה ידו על העליונה וכו', עד וכן לדעת הרמב"ן ז"ל אם אמר לו הלוקח כתוב לי שטר שמכרת לי מטלטלי' או קרקע וכתב שהקנם לו בתורת חליפי', לא יכול הלוקח לחזור בו, כ"ש המוכר שמסר השטר¹⁰⁷, והרמב"ם ז"ל לא דבר אלא כשכתב השטר המוכר עליו שלא מדעת הלוקח, כמו שאמר' כותבי' שטר למוכר הוא שלא מדעת [הלוקח], ואם היה מדעת הלוקח אפשר שלא יוכל גם הלוקח לחזור בו כדעת הרמב"ן ז"ל עכ"ל¹⁰⁸.

והנה מפתח דבריו יורה שלא מדמין נדון שלנו לנדון הרמב"ם ואמ' שאינו דומה, אך אין כוונתנו רק לדמות נושא של הרמב"ן ז"ל לנדון הרמב"ם, ומינה אנו למדין לנדון שלנו. וגם נר' מדבריו שהבין בדברינו, שאנו למדין ממ"ש הר"מ ז"ל בלוקח אך אין דעתנו אלא מן המוכר והוא כי הלא נדון הרמב"ם שהוא שכתבו שטר ללוה שחייב לראובן מנה הוא מדינא דכותבי' שטר ללוה אעפ"י וכו', כמ"ש הטור ל' הרמב"ן ז"ל וז"ל, ראובן שהתנדב להלוות לשמעון מנה ואמר לך לסופר ולעדים וכו' והלך והביא לו השטר כאותה ששנינו כותבי' שטר ללוה אעפ"י שאין לוקח עמו, כי בהתחייב להלוות כן הוא התחייב הלוקח לקנות כמו שהושוו יחד במשנה, וכמ"ש הרשב"א ז"ל כאשר הקשה על הרמב"ן מאותה ששנינו כותבי' שטר למוכר כתב וה"ה והוא הטעם למוכר, והוא ששנינו כותבי' שטר למוכר וכו'. והנה אין לתרץ לדעת הרמב"ן על קושיית הרשב"א אלא כמ"ש הרב בסמוך שיאמר לך הרמב"ן דשאני התם שנכתב שלא מדעת מן הלוה והלוקח.

והנה אין תירוץ זה מועיל אלא לגבי לוקח, אבל לגבי מוכר כיון שמדעתו נכתב אם רצה לוקח אין מוכר יכול לחזור בו, דכך היא כתיבת השטר מדעת הלוקח לגבי לוקח, כמו כתיבת השטר מדעת המוכר לגבי מוכר כשמתרצה לוקח.

ומעתה אם איתא דדעת הרמב"ן ז"ל כדעת הר"מ ז"ל דאליס כח כתיבת שטר להתחייב, אמאי כתב וזיכה בהן ללוקח וכו' עד ואם רצה לוקח אין המוכר יכול לחזור בו, דמשמע דטעמא משום דכבר זיכה ללוקח מ"ה¹⁰⁹ כשרצה אח"כ אין מוכר יכול לחזור בו, הא אם כתב לו השטר בלבד ולא זיכה לו ע"י אחר יכול לחזור בו מוכר, דאלת"ה לשמעון רבנותא טפי דאפי' לא זיכה לו אלא דכתב שטר בלחוד אינו יכול לחזור, אלמא דאין כתיבת שטר מחייבת אלא הזיכוי ע"י אחר, וזה שלא כדעת הרמב"ן ז"ל.

° תרי גווני חיוב יש למוכר שלא יוכל לחזור בו, זיכוי ע"י אחר בלי שטר, או שטר בלי זיכוי ע"י אחר, כי כתיבה בשטר שמוכר לו בקונה הוא הזיכוי, וזהו שכת' הרב לפיכך כותבי' שטר למוכר וכו'.

ואין לומר שלדעת הרמב"ן ג"כ אין הקנייה תלויה בקנין חליפי' שבו כאשר הכרחנו בטול

106. לפנינו: שלו, וזו טעות. 107. לפנינו: המוכר כשמסר השטר ללוקח. 108. לפנינו נוסף: ואין מכאן שום משמעות ראייה. 109. משום הכי.

זה למעלה, וכן הבין בהרמב"ן ז"ל הטור שכתב בדחותו דברי הרמב"ן ז"ל, ואינו נר' שכתובת השטר יתחייב להלוות לו. וכן נר' שהבין גם הרשב"א והמ"מ¹¹⁰ בדחותם דברי הרמב"ן, וא"כ מינה לנ"ד שגם להרמב"ם לא נקנה הצמר.

עוד כתב וז"ל, כתבו עוד על מה שכתבתי שהרשב"א יחיד אצל רבים הרא"ם והרמב"ן, שהוא תימה למה לא חששתי אל הטור שכתב שאין נר' לו שבכתובת השטר יתחייב להלוות בע"כ ע"כ. האמת כי כשכתבתי זה לא ראיתי הטור¹¹¹, או לא זכרתי, ועדיין קים לי כהרא"ם שהוא נ' מיגש¹¹² ובהרמב"ן במקומו עומד, אבל מה שהם רבים עם מ"מ¹¹³ אין בזה הכרח, שהוא הביא הב' סברות, ונא[עפ"י שכת' אבל הרשב"א חולק וכו', אין זו הוראה שעושה עיקר מהרשב"א עכ"ל.

ואנו אומרי' כי גם אנו ידענו שרא"ם הוא נ' מיגש, וגם הרמב"ן הוא גדול, אמנם כונתנו היא לומר שנסמוך על ברירת הטור, כי הטור לא הביא דעת הרשב"א כי לא נודמנה לו תשובתו, ועכ"ז לא חשש לבלתי חלוק מסברת עצמו לכדו על רא"ם והרמב"ן, הא ודאי דאין זה כי אם על דלא מסתבר טעמיה, ומה גם עתה אנחנו שבידינו תשו' הרשב"א נוסף על ברירת הטור והמ"מ.

ומה שכתב כי אין ראיה מהמ"מ שבחר בדעת הרשב"א שאינו אלא שמביא הב' סברות. ואנו אומרי' כי מדלא קאמר והרשב"א חולק עליהם, או ואין כן דעת הרשב"א כדרכו בשאר מקומות, אלא אבל הרשב"א חולק, נר' כעושה עיקר ממנו כדרך כל לשון אבל שבעולם שהיא דחיית הנאמ' והחזיק במאוחר, ונר' שכן טבע כוונת הלשון בלי ספק.

עוד כתב וז"ל, כתבו עוד וכן דרכנו תמיד לפסוק כהרשב"א נגד הרמב"ן. ואני לא ידעתי מאין להם¹¹⁴ הלכה למעשה בא להם שפסקו כהרשב"א, עכ"ל.

ואנו אומרי' כי הנה אצל הבתי דינין שראינו בזמננו זה, כי אם גם הפוסקים האחרונים, ומה גם הר"ן ז"ל תמיד תופס כהרשב"א נגד הרמב"ן, ואם לא שאין בזה תלוי עיקר הדין היינו מזכירים איה מקום כבוד כל מקום ומקום, והמבקש ירא וישפוט.

ומ"ש ויראו לי וכו', אנו אומרי' מה בצע בהראותינו אם לא יודה לדברינו.

עוד כתב וז"ל, גם מה שכתבו שהרב¹¹⁵ הכריח כהרשב"א מתוך ראיות עצומות שהביא הרשב"א. הראיות העצומות אינן אלא¹¹⁶ מכותבי' שטר ללוה אעפ"י שאין מלוה עמו. ולדעת הרמב"ן ז"ל אין מכאן ראיה, שמה שאמרו כותבי' שטר ללוה לא מפני זה יתחייב

110. הל' מלוה ולוה פכ"ג ה"ה. 111. ראה לעיל הערה 85. 112. כלומר, רא"ם=רבינו אבן מיגש. משמעו זה מצויה רבות בחידושי הראשונים לבבא בתרא, ומהם בשיטה מקובצת. והעיר על כך החיד"א בשם הגדולים, מערכת גדולים, ערך ר' יוסף הלוי נ' מיגש. 113. מגיד משנה. לפנינו: "אבל מה שכתבו שהם רבים כו", (מכל מקום) [מגיד משנה] אין בזה משום הכרח". צדק המהדיר ר"ד אביטן בהגהתו כמו שאנו רואים כאן, אלא שהיה עליו גם להוסיף עוד מלה כמו שהוא לפנינו, ואזי הנוסח מובן יותר. 114. לפנינו נוסף כאן: כלל זה, ויראו לי בכמה פעמים. וכצ"ל. 115. הכוונה לר"י קארו. 116. לפנינו נוסף: ראיה אחת.

המלוה לפרוע כיון שהוא שלא מדעת המלוה, ולא¹¹⁷ כתב הרמב"ן שחייב להלוות אלא כשכתבו מדעתו, וצריך להביא הלוה ראייה שמדעת המלוה נכתב וא"כ יכולי' לכתוב לו ואין המלוה חייב אלא אם הביא ראייה זו, או הודה במלוה כמ"ש הרמב"ן ז"ל, עכ"ל.

ואנו אומרי' כי הנה הראיה העצומה¹¹⁸ שהיא מפ' האיש מקדש [קידושין מז ע"ב] שאמרו שם במלוה ברשות בעלים לחזרה קמפלגי וכו' שעליה אין להשיב לא הזכירה הרב, והראיה מכותבי' שטר ללוה וכו' שיש בדבר צד תירוץ הביא, ואף גם זאת אין בתשובה די בער ההשגה, כי הלא גם עתה ק' היתכן שכותבי' שטר ללוה כדי לחייב שבועה למלוה אם הכתיבה מדעתו לחייבו להלוות בע"כ, אלא ודאי שפטור מלהלוות בלי שבועה באופן שגם זו עצומה תקרא.

עוד כתב וז"ל, עוד כתבו ומה גם כי סברת הרמב"ן דחוקה עד מאד¹¹⁹ ע"כ. והרי הרמב"ן ז"ל כותב וזהו דעת הרא"ם, ודעת צילתא היא, הרי שקלס סברא זו, ואני סומך על הרמב"ן שהיא דעת צילתא יותר מסברתם, עכ"ל.

ואנו אומרי' כי הלא הרשב"א והטור והמ"מ לפי הנר' גם הוא¹²⁰ ראו שקלס הרמב"ן סברתו, ויקלעו אותה (בקל)¹²¹ באבני קלע, ואנו סומכי' עליה' יותר מעל סברת הרב. ומה גם כי לא אמר כן הרמב"ן כי אם מבלתי מוצאו טעם מהגמ' אמר שהיא דעת צילתא ממציאות סברא בלבד.

עוד כתב וז"ל, עוד כתבו ומ"ש כי מסירת המפתח הוא באומ' ¹²²משוך וקני והרי משך אח"כ עפ"י רשות מסירת המפתח, זו אינה טענה כלל שהרי האומ' לך משוך וקני לא מהני משיכה בתר הכי אלא היכא שלא חזר בו מוכר בנתיים, והכא חזר בו והטיל מנעול שני על הפתח והוא עומד וצווח וכו'.

ואני אומ' כי כיון שמסר לו המפתח והוי כאלו אמר לו לך משוך וקני ומשכו קצתה או רובה קודם שהטיל הוא המנעול, מועיל מסירת המפתח ג"כ למה שמשך אח"כ שלא מדעתו, כי מה שיכול בעל המקח לחזור בו [במה]¹²³ שלא גמרו למשוך עדיין, היינו משום שאין ללוקח שום יד ורשות אלא במה שמשך ולא במה שלא משך, אבל בנ"ד שעדיין הכח שנתן להם למשוך והוא המפתח עדיין הוא בידם כל שמשך אח"כ ג"כ יהיה קנוי לו, אעפ"י שהוא הניח מנעול אחר, בהצטרף לזה כי כל הצמר מכר בבת אחת לא כל שק ושק בפני עצמו, וכיון שנתן לו המפתח למשוך כלה ומשך כלה אפי' שמשיכת קצתה היתה שלא מדעתו קנה, כן נר' לי מסברא, ולא אסמוך על זה למעשה עד שאמצא איזה סמך בפוסקי' ז"ל. אבל הטעם הא' מתשו' הרא"ם והרמב"ן ואני סומך עליו למעשה, כ"ש כי אין כאן

117. לפנינו ליתא: ולא כתב הרמב"ן. 118. ראייה זו כתב הרשב"א בחידושייו לב"ב שם (קסו ע"ב ד"ה כותבין), והביאה הב"ב בחו"מ סי' לט. 119. לפנינו נוסף: על פי הסברא. 120. צ"ל: הם. 121. בכתב היד הועבר קו מעל תיבה זו לסימן מחיקה, ולכן הקפנוה בסוגריים. 122. צ"ל: כאומר. לפנינו: מסירת המפתח היא כמו משוך וכו'. 123. נוסף על פי הנדפס.

מעשה אלא בשב ואל תעשה, והתובע רוצה לעשות מעשה [להוציא מחברו]¹²⁴ ועליו הראיה עכ"ל.

ואנו אומרי' כי אחר שמסירת המפתח אינו אלא במקום לך חזק וקני, כמו שיכול לחזור אחר האמירה כן יחזור אחר מסירת המפתח.

ומ"ש שמכר כל השקים כא' הוא טעם לזכות גם במה שמשך אחר חזרת המוכר אלא שאינו סומך בלי סמך מהפוסקי', אדרבה יש סתירה מהתלמוד והפוסקי', דהא גרסי' כור בל' סלע אני מוכר לך יכול לחזור אפי' במדה האחרונה, אבל אם אמר לו כור בל', סאה בסלע, ראשון ראשון קנה וחזור על השאר [בבא בתרא קה ע"א]. הרי בפי' כי המכירה בבת א' היא להנאת החזור בו שיכול לחזור אפי' במה שנמדד כבר, ולא יתהפך שיהיה קנוי גם מה שלא משך אגב מה שמשך, ומה גם עתה שנדון זה אינו אלא בכור בל' סאה בסלע, שהרי אין דרך למכור הצמר רק שאומרים בכך וכך הככר, נמצא שכל ככר הוא בפני עצמו, שודאי יכול לחזור בו על מה שלא משך.

° כזכר כתבתי סברתי וכתבתי הס, וכור בל' סלע וכו' הוא ידוע שיכול לחזור אפי' צמדה אחרונה, ואפ"ס אינו כוונתי¹²⁵ הסברא שכתבתי כז"ד, ואפ"ס כתבתי שלא הייתי סומך על זה הלכה למעשה, ומה להס עוד להאריך בזה.

ומ"ש אבל הטעם הא' מתשו' הרא"ם והרמב"ן אני סומך עליו למעשה ע"כ. הנה כתבו טעמים מספיקי' להוכיח כי הם עצמם יעשו כמעשנו בנ"ד.

עוד כתב וז"ל, עוד כתבו ומה שכתב שמשכו קצתה כששקלוה, הרי הב' כתות מודים בב"ד שלא שקלוה עד כבר נזכר התירוץ למעלה עכ"ל.

אנו אומרי' כי אחר שאפי' משיכה במקצתה אין מועיל אל הנשאר באוצר כאשר הוכחנו, למה נווכח במשיכת המקצת.

עוד כתב וז"ל, ואגב מה שהשיבו עלי ממסירת המפתח, בינותי בספרי' ונתחדש אלי טעם אחר הראוי¹²⁶ להם והעלימוהו, כי [ב]מסירת¹²⁷ המפתח נעשה כאלו אמר לך חזק הבית וקנה מה שבתוכה, והחזקה דבית לדעת הרמב"ן¹²⁸ ז"ל ורוב הפוסקי' היא נעילה ופתיחה, כמו שהוכיחו מההיא דהזורק [גיטין עז ע"ב] גבי עובדא דגיטא בשבתא תיזיל איהי ותיחוד ותפתח וכו'. ועמ"ש הר"מ ז"ל פ"א מה' מכירה [ה"ט], המוכר בית לחבירו ומסר לו המפתח ה"ז כמי שאמ' לך חזק וקני [וכו'] וכשהחזיק יקנה, עכ"ל. כתוב בהג"ה [הגהות מימוניות אות ג] כתב ראבי"ה וכן הדין בשוכר או במוכר סחורה ומונחות בבית ומסר לו המפתח דנקנית הסחורה אגב הבית, כאלו שכר את מקומה, ע"כ. וכיון שמסירת המפתח הוי כאלו אמ' לו בפי' לך חזק וקני, כשנעל הקונה או עשה איזה תועלת בקרקע אעפ"י שלא פירש

124. נוסף על פי הנדפס. 125. כלומר, הסברא שלו אינה דומה לסברא של הגמ'. 126. לפנינו: הידוע.

127. הוגה על פי הנדפס. 128. בנדפס: הרמב"ם (הל' מכירה פ"א ה"ח).

דלהחזיק עשה מסתמא הויה חזקה, וכמו שכתוב בח"מ סי' ער"ה על מחזיק בנכסי הגר שצריך שיהיו מעשיו מוכיחי' שמכוין לתקנה¹²⁹, כתב רב האי ז"ל דלוקח יקנה בכל ענין דלעולם איכא הוכחה דאדעתא למקני עבד.

ואנו אומרי' כי ענות הרב תרבנו עד בלי די כאמור, כי מה שנתחדש אליו היה ידוע אלינו, אמנם אין משם ראיה כלל. כי הלא אין דעת ראבי"ה כהרמב"ם וכל הפוסקים שנמנו וגמרו אין מסירת המפתח קונה הבית אלא דהוי במקום לך חזק וקני, ממאי דגרסי' בפ' הפרה אריב"ל המוכר בית לחבירו כיון שמסר לו המפתח קנה. ופריך תלמודא היכי דמי, אי בכספא ליקני בכספא, אי בחזקה ליקני בחזקה, ומשני לעולם בחזקה, ובעי למימ' ליה לך חזק וקני, וכיון שמסר לו המפתח כמאן דאמ' לך חזק וקני [ב"ק נא סע"ב-נב רע"א], ע"כ. אבל דעת ראבי"ה הוא כדעת רשב"ם דפסק פ' ח"ה [ב"ב נג ע"א ד"ה והשתא קעיילין] דמסירת מפתח קנה מההיא דמשכיר בית לחבירו בי"ד מי שהמפתח בידו עליו מוטל לבדוק.

° ח"ו אין סגרת ראבי"ה כרשב"ם דמסירת מפתח לחודא קניא, אלא משום דהוי כאלו אמר מקום הסחורות אגב הבית כמ"ש ראבי"ה צפי', והס מבקשי' אלו חשבונו. וצ"ל מליאות שכתב צצ"י אינכ¹³⁰, אלא שנקנו הסחורות אגב¹³¹ דהוי כאלו שכר הנקוס.

וסברת כל הפוסקים דלא כרשב"ם¹³², והוא מוכרח בלשונו, שאם היה דעת ראבי"ה שאין מועיל מסירת מפתח אלא במקום חזק וקני היה לו לומר כיון שמסירת המפתחות ואח"כ החזיק בבית נקנית הסחורה, אבל ממה שאמ' ומסר (לי) [לו] המפתחות נקנית הסחורה לזה אגב הבית, נר' בפ' כי דעתו שמסירת המפתח היא חזקת הבית ומש"ה¹³³ נקנית הסחורה, דכיון דמסר לו דבר מספיק לקנות הבית אמרי' דלהכי כיון לקנות ע"י הבית מה שבתוכה. אבל לדידן דקי"ל דלא הוי אלא במקום משוך וקני, אע"ג דבתר הכי פתח וסגר הדלת לא נקנה לא הבית ולא מה שבתוכו. דעד כאן לא קאמ' רבי' האי ז"ל דלוקח יקנה בכל ענין אלא במי שמוכר בית לחבירו ומסר לו המפתח, או אמר לו לך חזק וקני, דאדעתא למקני ביתא קיימי, מ"ה קנה הבית כשעושה דבר של חזקה המועלת, דאמרינן מסתמא דלהכי כיון. אבל במוכר סחורה ולא הוזכר ביניהם קניית ביתא, אע"ג דמסר לו המפתח לא אמרי' דהוי כאלו אמר לו קני הבית ואגבו הסחורה, דתרתני מילי הויין ולא מהני אלא אם היה אומ' לו לך חזק בבית לקנותו וקני הסחורה, אז היינו אומרים כי כשעושה אח"כ דבר המועיל לקנות הבית קני, [ד]מסתמא אדעתא דהכי עבד.

129. בנדפס: לקנתה, והנוסח כאן עדיף. 130. נראה שכוונתו לב"י חו"מ סי' רא ס"ב, שהביא דברי הראבי"ה, וכתב שתי אפשרויות (מצייאות) להסבירו, ושתייהן הן על יסוד שמסירת המפתח קונה, והמבי"ט כאן סבור שהן אינן נכונות, אלא שנקנו הסחורות אגב הבית. 131. יש כאן ריוח של מלה או שתיים, וצריך להוסיף: הבית. 132. עי' ב"י חו"מ סי' קצב ס"ב, וראה מ"ש בזה הב"ח שם ליישוב הרשב"ם, ועוד אחרונים דנו בזה. 133. ומשום הכי.

והנה מצאנו און לנו דברי מוהררי"ל¹³⁴ בב"י [חור"מ סי' רא ס"ב] על לשון ראבי"ה וראב"ן וז"ל, ואם דעת(כ)ם (ב)דשכירות בית נקנה במסירה כדעת רשב"ם, וכיון שנקנה לו הבית נקנית לו הסחורה שבתוכו לית זה לדין זה, שכל הפוסקי' חלוקי' על רשב"ם. ואם דעתם לומר דמסירת המפתח קנה סחורה שבתוך הבית במקום שנהגו לקנות בכך דהוי כעין סיטומתא, הדין דין אמת, עכ"ל. והן אמת כי המציאות השני היה זר בעינינו שדבר סתם ויכוין על מקום שנהגו לקנות בכך כעין סיטומתא, ואח"כ ראה ראינו סעד גדול לזה, שהרי ב' מימרות זו אחר זו נאמרו פ' הפרה, אריב"ל המוכר בית לחבירו כיון שמסר לו המפתח קנה, ואסיקו בגמ' דלא הוי אלא במקום לך חזק וקני. שנית, אר"ל משום ר' ינאי המוכר עדר לחבירו כיון שמסר לו משכוכית קנה. ואסיקו בגמ' דלא הוי אלא כמ"ד לך משוך וקני. ובמרדכי¹³⁵ מביא ב' מימרות אלו זו אחר זו. ועל הא' מביא לשון ראבי"ה דה"ה בשוכר או במוכר סחורה המונחת בבית וכו' והיא המימרא הנ"ל. ועל הב' דמשכוכית מביא כתב ראבי"ה כמנהג סוחרים עכ"ל. הנה נר' דמילי דראבי"ה במנהג סוחר' קא מיירי, דתרתי מילי ידיה בחדא מחתא הוי. ובין כך ובין כך ממנו נקח כי אין דברי ראבי"ה כדעת הפוסקים דמפתח כלך חזק וקני הוי, ובהכי יוצא לאור משפטנו כמדובר.

עוד כתב וז"ל, ובנ"ד אמ' כי שכירות הבית היה וכו'/¹³⁶ כל חדש שיפרעום עכ"ל. אנו אומר' כי כל טענות המוכר והתופס בפנינו נאמרו, ולא אמר המוכר דבר זה כי אם התופס, ונתברר בפנינו כי שקר מליו.

עוד כתב, ומקודם טען התופס כי זה המוכר ג"כ נטל קנין על המכירה ונסתלק המחלוקות כי הוא נאמן מההיא דאמר למערער על שדה שקנה מפלו' אמר קמי ידידי זבני מנך [כבא בתרא לו ע"א] והתם איכא מ"ד בעי חזקה ג' שנים והכא מוחזק הוא (דאמ') [בצמר]¹³⁷, ואם מכחיש לו המוכר בטענת ודאי ישבע המחזיק עכ"ל.

והנה במה שכתב ומקודם טען התופס וכו'. אנו תמהים מה זה שטענה חזקה כזאת המסלקת המחלוקת לא נכתבה בפסק הראשון כיון שטען אותה מקודם. ולגבי הדין לא נכתוב בזה, כי אין זה מהבא בפסק הרב שבא לחלוק עלינו, אבל היה לו לרב לחשוב כי דין זה לא נעלם ממנו, ותמיהא לנו איך לא שת לבו בנאמנות התופס אם היו עדים למ"ד¹³⁸ או עדים וראה, או אם א"אמר בפני פלו' ופלו' היה הקנין בעת ידוע והעדים יכזיבוהו, או אם גלה דעתו לאיזה מהדיינים, אם הדבר ברור לו שיכול לישבע אם לאו, וכיוצא בטעמים אלו.

134. אלו דברי ר"י קארו עצמו שם בב"י, ולכן יש לומר שראשי התיבות מתפרשות כך: מוהר"ר יבדל לחיים.
135. ב"ק שם, סי' נד. אמנם את המימרא השנייה המרדכי לא הביא שם, אלא רק כתב: ר' עקיבא אומר עיזא דאזלא בריש ענא. והוא ההסבר בגמ' למשכוכית, אבל לא כתב את העניין עצמו. 136. כאן יש בכתב היר ריוח של מלה. לפי הנדפס אין כאן חסרון, וכך הנוסח של משפט זה בנדפס: ובנרין דירן אמר המצר' כי שכירות הבית היה כל חדש שיפרעם. ועל פי האמור בדברי ר"י ו' ארחה לקמן נראה שצ"ל בנדפס: אמר בעל האוצר (במקום: המצר), וכן צ"ל גם כאן. וראה בדברי ר"י ו' ארחה בהמשך. 137. כ"ה בנדפס. 138. לא נתברר רצונו, ואולי כוונתו: לית מאן דפליג, כלומר שהעדויות מתקבלות.

° אס כתבתי שהוא נאמן, הוא אחר חקירת הדיינים כמו שמחייב הנושא לחקור, ואס היה נשאר באמונתי היה מסתלק המחלוקת כחפזי.

ואם הנתבע בראותו שמחייבי אותו הולך לבקש עזר כנגדנו ומסתיר מה שמחייבו כפי מה שלמד בשמוע דברי הב"ד המחייבי בחייבם אותו, והרב ע"פ טענתו מזכה אותו כי נעלם ממנו טענות שטען הבע"ד חבריו, וחקירות ודרישות הב"ד בהיותם לפניהם ב' הכתות באופן שמתברר האמת והצדק, ועל התעלמות זה פוסק ומזכה וכותב ומראה הבע"ד הפסק לכל, והרואה חושב כי שמע טענות ב' הכתות, או ראה פסק הדיינים בכל טענותיהם ואשר דרשו וחקרו ועל הכל ראה וישפוט, והמה לא ידעו כי עפ"י טענות המחייב לבד הוא כותב. ומחילה ממנו אלף פעמים כי ידע כמה הרחיק הריב"ש דרך זה בתשובה [סי' קעט] אפי' בבע"ד השואל טרם עמדו בדין. ומה גם עתה אח"כ לסתור מה שבררו ולבנו הדיינים עפ"י טענות ב' הכתות זה בפני זה, ואחר הדרישות הנאותות לברר האמת עפ"י המחייב לבדו.

° הכת הזוכה לפני ז"ד, אינה באה לפני ז"ד אחר, והמחוייבת היא הזועקת, וראוי לשמוע לעקתו להשתיקו אס לזעק שלא כדין, או להודיע לדייני מה שיש קושי דיינס ליש לבז הזעק שיחזור לעיין דיינו. וכמה שאלות באו לפני הריב"ש ולפני גדולי על מה שדנו להס אס היה דין או לאו. ומה שקלקו אותי בערכם ענותותם היא, כי חכמתם תאיר לפני החכמים לי, וחו' אין בי עליהם חשד חטא ולא טעות בדבר מפורש בספרים, ומחלוקת זה הוא בסברא לדמיא מילתא למילתא, ושגיאות מי יצין, ותו לא מידי בהאי מילתא, נאס המצי"ט.

ועל כן מצאו המחוייבים אל לבם לצעוק לפניו הושיעה המלך נגד הב"ד אשר חייבוהו כמאמר הרב בפתקא של ע"ש¹³⁹ שעבר. אמנם הרב ידע עם לבבו כי אן'לו ידעו הצועקים שיאמר להם איני יכול לדון מבלי שמוע ב' הכתות לא היו הולכים, ואל אלקים הוא יודע כי בבא פתקא מאתו בין דם לדם בין דין לדין נענדנה עטרה לראש ונכוף המסרב. וגם כי אין הנדון דומה, כי מה אנו מה חיינו לפניו. הנה מי לנו גדול ממ"ד ע"ה כי מינה רבבות דיינים בדורו, והיתכן שלא היו בהם אנשים שיהיה בין ערכם לערכו בערך שב[י]נינו אל הרב, ועכ"ז לא אמר רק הדבר הקשה יביאון הדייני אל משה¹⁴⁰, אך לא הבע"ד להחזיק הבע"ד לזכאי ואת הדייני לטועי או חטאים. ומה גם אס לא יעשה בגיננו יעשה בגין כבוד הקהלות וכבוד עצמו ויתר הרבנים יחיו לעד, כי שלוחיהם אנו וזילותא דידן עד צואר הממנים יגיע, וה' היודע ועד כי מרוב שיחנו דברנו, והרב יכפר בעד, כי על הכל לא יגרע מהיות חשוב בעינינו נמלך¹⁴¹.

עד הנה הגיעו דברי החכמי השלמים כה"ר משה אלשיך יצ"ו וכה"ר משה נאג'ארה יצ"ו אשר הועתק מפסקם אות באות ושלוס.

139. ראה לעיל הערה 70. 140. על פי שמות יח, כו. 141. מסתבר שצ"ל: כמלך, אס כי גם נוסח זה מובן.

כתב הרב וז"ל, ואני אומ' שתשובות אלו הן כדין וכך אנו דנים¹⁴², וכן בענין הלואה פשוט הוא שיכול לעכב המעות בידו ולא ילווה לשיקחו אותם בעלי חובות, כיון שרואי' שנכסיו נתמוטטו או שהולך למות ולא ימצא ממה יגבה הלואתו. וכן בזה שמכר הצמר היה יכול לטרוף אותה ולהוליכה לביתו כשראה שהיה מסוכן המלוה ולא יהיה לו ממה יגבה, כמו שאר בעלי חובות שהיו טורפי' ממה שהיו מוציאי' מביתו. וכל זה מדין התשובות הנז', לא מדין החזרה שהיו יכולי' לחזור מן הקנין או מן המכר שעשו וכו', עד מה שכתב שיכול לחזור בו אינו נלמד מן התשובות אלא שיכול לתפוס כמו בעלי חובות וכו'.

ואני אומ' במחילה מכבוד האדון תשובות הרי"ף שרשם ועיקרם הם על ההיא מימרא דאביי פ"ק (ו)(ד)בב"מ (ד סע"א ורע"ב) וכו'¹⁴³, אמר אביי ראובן שמכר שדה לשמעון ויצאו עליו עסיקי' עד שלא החזיק בה יכול לחזור בו, משהחזיק בה אינו יכול לחזור בו וכו', מאימתי החזיק בה מכי דייש אמצרי עד דא"ל אחוי לי טרפך ואשלם לך, ע"כ. ופי' התו' [ב"ק ט ע"א ד"ה משהחזיק] וז"ל, ונר' לפרש דמיירי שקנאו בק"ג בחליפי' או בשטר או בחזקה רפק בה פורתא, ע"כ. ופי' הר"ן¹⁴⁴ ע"כ מיירי דקניא בק"ג בא' מדרכי הקניה, דאל"ה אפי' לא יצאו עליה עסיקי' נמי יכול לחזור בו, אלא הכא כבר קניא ויצאו עליה עסיקי' וכו'. וכן הרמב"ם בפ"ט מה' מכירה [ה"ב¹⁴⁵] וז"ל, המוכר קרקע לחבירו ואחר שקנה הלוקח בא' מן הדרכים שקונים בהם קודם שישתמש בה יצאו עליו עסיקי' ה"ז יכול לחזור בו, שאין מום גדול מזה, לפיכך בטל המקח. ועל זאת ההלכה כתב הרי"ף בתשו' אפי' שהחזיק בה ודש אמצרי שאומ' אביי שאינו יכול לחזור בו היינו דוקא כשיש לו אחריות נכסי', וז"ל התשו'¹⁴⁶, לא מצי למימ' אחוי טרפך ואשלם לך אלא דאית ליה נכסי' דסמך עליהו, הא לא"ה יכול לחזור בו דמצי למימ' ליה אדהכי והכי אכלת לזוזי וליכא לאשתלומי ממך. וכ"כ ר' ירוחם בנתיב ט' [מישרים, נ"ט ח"ב דף ל ע"ב] וז"ל, כתב הרי"ף הא דאמר' אחוי טרפך דוקא כשיש לראובן אחריות נכסים, אבל אין לו אין מוציאי' ממנו המעות, דילמא מחוי טרפיה ולא ימצא מקום לגבות, עכ"ל.

ועל אלו התשובות באה התשו' שכתבתי בפסקי, כשבא לב"ד שנתן כבר המעות והם כבר ביד המוכר ורוצה שיקנה באותו מעות קרקע כדי שיטרוף אותו וכתב ששומעי' לו. גם מה שכתבתי בפסקי, וכתב בס' התרומות שער י"ו¹⁴⁷ שאעפ"י שהרמב"ן חולק על

142. בנדרס נוסף כאן קטע, ואפשר שצ"ל כאן: וכו'. ומ"מ אני מעתיק את החסר כיון שעניין זה נזכר בהמשך: וכך אנו דנים [מכאן החסר] בכל יום למבזבז או למי שהולך בדרך רחוקה שיניח כאן נכסים לבעל חוב לכשיגיע הזמן וכן בנידון דידן. 143. מלה זו מיותרת. 144. הכוונה לנמוקי יוסף ב"ק שם, דפוס וילנא דף ג ע"ב. על זיהוי הפירוש נמוקי יוסף ולא כר"ן, ראה יד מלאכי לר"מ הכהן, כללי הרמב"ן וכו', אות יד, שהרחיב בזה. הארכתני בזה במאמרי 'ספר נמוקי יוסף לר' יוסף חביבא', סידרא, ד (תשמ"ח), עמ' 126-127 ובהערות שם. 145. ויש קצת חילופים בין הנוסח שלפנינו לבין המועתק פה, אבל אין הם משמעותיים. 146. שו"ת רי"ף סי' קיג, והובאה התשובה בספר התרומות שער טז, ח"ג סי' א, מהר" גולדשמידט, ח"א, עמ' שצא, טור ושו"ע חו"מ סי' עג סי'. 147. צויין בהערה קודמת.

הרי"ף בענין הלואה שכל עוד שלא הגיע הזמן אינו יכול לתבוע לו אעפ"י שמבזבז נכסיו ואין ב"ד נזקקי' לו כת' בשם הרמב"ן וז"ל, אבל גבי מוכר שמא יש לדון כדברי הרי"ף מפני שהוא קרוב למקח טעות, וכ"ש היכא דאיתנהו לזווי דיהיב ליה כדאמרי' עד שלא החזיק בה יכול לחזור בו, ע"כ.

הרי מתשובות שכתבנו מה שיכול לחזור הוי מדין מקח טעות ולא מטעם תפיסה.¹⁴⁸ הר"ן מעלים קצת האמת, כי כל זה שומעני' לו שיכול לחזור בו הוא משום דצדצר הנמכר עלמנו יש בו מוס והוא המקח טעות או קרוב לו כמו שילאו עסיקי' על השדה אפי' שקנה קנין גמור. אבל צמא שאין טענה על גוף הדבר הנמכר אלא מפני שש איבוד ממון כנ"ד, אין כאן זכירת מקח טעות אלא מדין תפיסה. והתשובות של מצדו ולא הגיע זמנו הוא מדין זה לערב, לא משום מקח טעות. וא"כ כנ"ד של אמר אין בגופה מקח טעות ולא דומה לו, אלא זילתא דנכסי לענין עירוב או תפיסה.

גם אנו למדין ממ"ש בס' התרומות מהרמב"ן עצמו שיש חילוק גדול בין הלואה למכר, שבהלואה לא שייך מקח טעות ולשם יהיה מכח תפיסה, אבל כנ"ד שהוא מכר יורה הרמב"ן דלא קנה הצמר במה שנשתעברו נכסיו משום דהוי כמקח טעות.

ובזה תירצתי מה שהשיב האדון עלי במה שכתבתי. ואי לאו דמסתפינא וכו'¹⁴⁸. הרי הרי"ף והרמב"ם שאפי' שהחזיק ודש אמצרי אומרי' שיכול לחזור בו כמו שכתבנו.

° לא אישתזיז ממאי דאיסתפי, דדימה מה דלית זיה טעות או מוס בזכיניתיה, למאי דלית זיה.

כ"ש אפי' לדברי מר זכיננו לדין כנ"ד יהיה מטעם חזרה לפי סברתנו שכתבנו. ולפי סברתו יזכה מטעם תפיסה כמ"ש מר, שזה שמכר הצמר היה יכול לטרוף אותה ולהוליכה לביתו כשראה שהיה מסוכן המלוה וכו', ע"כ, וה"ז במה ששם המנעול והבית היה שלו בשכירות כמו שהעיד בעל האוצר שזה היה פורע שכירות הבית כל זמן, א"כ הרי הוליכה לביתו וזכה מדין תפיסה לפי סברת מר שהרי חצר המשתמרת.

ועל אותה ההגהה שהביא מר מפ"ה¹⁴⁹ מה' מכירה דה"ה בשוכר או מוכר סחורה המונחת בבית ומסר לו המפתחות נקנית הסחורה לזה אגב הבית כאלו קנה שכר מקומו ע"כ, הרי תשובתו בצדו בבית יוסף [חור"מ סי' רא ס"ב] וז"ל, אם דעתו¹⁵⁰ לשכירות הבית וקנה במסירת המפתח כדעת רשב"ם וכיון שהקנה לו הבית נקנית לו הסחורה שבתוכו הא ליתא לדין זה שכל הפוסקי' חולקי' על רשב"ם, ואם דעתם לומר [ד]במסירת המפתח קונה הסחורה שבתוך הבית במקום שנהגו לכתוב דהוי כעין סטימתא הדין דין אמת, אך לא ידענא מה ענין שכירות בית לכאן וצ"ע, עכ"ל.

148. בנדרס ציטט את דבריו: כתב עוד ואי לאו דמסתפינא הוה אמינא אפילו שהיה בקנין סודר להקנות לו הצמר הוא קנין בטעות, מאחר שבין לילה ובין לילה אבר, וזה שתפס אינו מועיל תפיסתו. 149. צ"ל: מפ"א.

150. לפנינו כב"י: דעתם.

° ספרת הראזי"ה מקובלת יותר

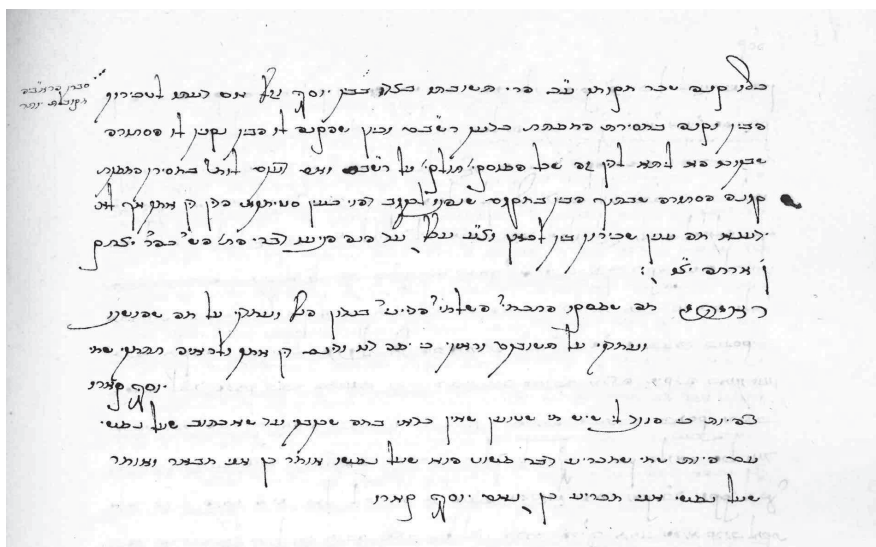
עד הנה הגיעו דברי הח' הש' כה"ר יצחק ן' ארחה יצ"ו.

ראיתי מה שפסקו החכמי' השלמי' הדייני' בנדון הנ"ל, ועמדתי על מה שהושגו ועמדתי על תשובתם, וראיתי כי יפה דנו ודינם דין אמת, ולראיה חתמתי שמי

יוסף קארו

בהיות כי הוגד לי שיש מי שטוען שאין כדאי במה שכתבתי עד שאכתוב שעל נפשי¹⁵¹, עם היות שמי שמכריע דבר פשוט הוא שעל נפשו אומר כן, אני מבאר ואומר שעל נפשי אני מכריע כן

נאם יוסף קארו

151. "שעל נפשי" הוא לשון שבועה, ומצוי הרבה בספרות השו"ת באותה תקופה ביחס לשבועה של אנשים הנשבעים על כל מיני דברים, אבל לא כשבועה של חכם על פסק הלכה. ראה לעיל הערה 72, ובמבוא אות ז.